

Antwoordenboekje Planning & leerdoelen

Economie PTA2

5 HAVO

Katern 6

Welvaart en groei

HET
SAENREDAM

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

Leerdoelen voor PTA2

Katern 6 Welvaart en groei

HOOFDSTUK 1 WELVAART

1.1 t/m 1.4

Leerdoelen ☐ Ik kan uitleggen hoe je de productie kunt meten. ☐ Ik kan het verschil aangeven tussen bruto- en netto toegevoegde waarde en ik kan dit koppelen aan de primaire inkomens. ☐ Ik kan uitleggen dat het totale inkomen in een land gelijk is aan de productie van een land. ☐ Ik kan het verschil tussen primair en secundair inkomen uitleggen. ▶ Als je de leerdoelen nog onvoldoende beheerst, kun je de herhalingsopdrachten maken. ▶ Als je alle leerdoelen beheerst, kun je voor meer uitdaging de verrijkingsopdrachten maken.	Opdrachten 1, 2, 3 4, 5, 6 7, 8, 9 10, 11, 12	Herhaling 1 2 3 4
Leerdoelen ☐ Ik kan welvaart op verschillende manieren meten. ☐ Ik kan uitleggen dat economische groei niet gelijk is voor verschillende groepen van de bevolking. ☐ Ik kan uitleggen dat niet alle productie officieel gemeten wordt. ☐ Ik kan uitleggen wat verstaan wordt onder welvaart in enge zin en in brede zin en wat onder groen bbp wordt verstaan. ☐ Ik kan manieren beschrijven om de welvaart in brede zin te meten.	Opdrachten 14, 15, 16 17, 18, 19 20, 21, 22 23, 24, 25 26, 27, 28	Herhaling 1 2 3 4 5
Leerdoelen ☐ Ik kan een economische kringloop weergeven en daarbij het onderscheid maken tussen geld- en goederenstromen. ☐ Ik kan de rol van het buitenland in de economische kringloop beschrijven. ☐ Ik kan de macro-economische identiteiten benoemen en het nationaal spaarsaldo berekenen. ☐ Ik kan het bbp uitrekenen met behulp van de totale (finale) bestedingen.	Opdrachten 30, 31, 32 33, 34 35, 36, 37 38, 39	Herhaling 1 2 3 4
Leerdoelen ☐ Ik kan uitleggen wat een betalingsbalans is. ☐ Ik kan de verschillende onderdelen van de betalingsbalans beschrijven. ☐ Ik kan uitleggen wat een tekort of overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans voor effect heeft op de productie en de werkgelegenheid in een land.	Opdrachten 41, 42, 43 44, 45, 46 47, 48, 49	Herhaling 1 2 3

HOOFDSTUK 2 HET VERDELEN VAN DE WELVAART

2.1 t/m 2.4

Leerdoelen - Ik kan het verschil tussen directe en indirecte belastingen toelichten. - Ik kan verschillende belastingstelsels beschrijven en deze koppelen aan de termen progressief, proportioneel en degressief tarief. - Ik kan uitleggen hoe box 1 van het belastingstelsel werkt. - Ik kan uitleggen op welke manier een belastingstelsel leidt tot meer of minder inkomensgelijkheid in een land. ▶ Als je de leerdoelen nog onvoldoende beheerst, kun je de herhalingsopdrachten maken. ▶ Als je alle leerdoelen beheerst, kun je voor meer uitdaging de verrijkingsopdrachten maken.	Opdrachten 1, 2, 3 4, 5, 6 7, 8, 9, 10 11, 12, 13	Herhaling 1 2 3, 4 5
Leerdoelen - Ik weet wat een Lorenzcurve is en ik kan deze aflezen. - Ik kan een Lorenzcurve zelf berekenen en tekenen en ik kan daarbij beargumenteren hoe een Lorenzcurve schever of minder scheef kan worden. - Ik kan aan de hand van de Lorenzcurve uitleggen of de relatieve inkomensverschillen in een land groot of klein zijn en daarbij een onderscheid maken tussen de primaire en secundaire inkomens.	Opdrachten 15, 16, 17 18, 19, 20, 21 22, 23, 24	Herhaling 1 2, 3 4, 5
Leerdoelen - Ik kan uitleggen waarom er verschillen in inkomens zijn tussen inkomenscategorieën. - Ik kan uitleggen dat zowel de kwantiteit als de kwaliteit van de productiefactoren bepalend is voor de welvaart in een land. - Ik kan uiteenzetten wat de arbeidsproductiviteit is en hoe deze samenhangt met productie en welvaart. - Ik kan uitleggen door welke factoren de productiviteit in een land wordt bepaald.	Opdrachten 26, 27, 28 29, 30, 31 32, 33 34, 35, 36	Herhaling 1 2 3 4
Leerdoelen - Ik kan uitleggen dat internationale handel-, kennis- en investeringsstromen kunnen leiden tot economische groei. - Ik kan aangeven welke argumenten er zijn om de handel vrij te laten of juist te beschermen en welke instrumenten landen kunnen inzetten om de eigen economie te beschermen. - Ik kan uitleggen wat de rol en invloed is van de overheid bij de groei van de economie op het gebied van onderwijs, infrastructuur en wetgeving.	Opdrachten 39, 40, 41 42, 43, 44 45, 46, 47	Herhaling 1 2 3

BEWAAR AL JE KATERNEN EN ANTWOORDBOEKJES GOED TOTDAT JE GESLAAGD BENT!

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

Planning

Planner	ECONOMIE		
vak	Economie	Periode	2 – 2026 - 2027
Niveau	5 HAVO	Klas	5ec
Docent(en): Jeroen Bos			

Kijk op www.economania.nl voor het laatste nieuws en extra lesstof!

Week	In ieder geval af hebben deze week:	Af?	Nagekeken	Bijzonderheden
1	1.1 en 1.2			
2	1.3 en 1.4			
3	Oefentoets H1			
4	2.1 en 2.2			
5	2.3 en 2.4			
6	Oefentoets H2			
7	Modules doen			
8 (ma/di)	Voorbereiding PTA 2			
Do start	TOETSWEEK PTA 2 – Katern6 helemaal			
	KERSTVAKANTIE			

Hoe ga je te werk na de instructie?

- Eerst lees je het hoofdstuk/paragraaf nog eens door.
- Kijk eventueel de filmpjes die bij het hoofdstuk/paragraaf horen.
- Maak de opdrachten en kijk steeds vlot na, zodat je nog precies weet met welk probleem (opdracht) je bezig was en wat de oplossing is.
- Het kijken van de filmpjes en het nakijken doe je via www.economania.nl
- Als je het niet snapt, vraag dan extra uitleg. Mocht het er tijdens de les niet van komen, dan kun je altijd je vraag via TEAMS stellen. (aan elkaar in het groeps gedeelte of aan mij)
- Er is er maar één die bepaalt of jij succesvol bent.....

Wij rekenen erop dat je dagelijks op Magister én in TEAMS kijkt! Je mag dit ook van ons verwachten. Wij reageren altijd binnen 24 uur op mails en Teams-berichten (wij hebben namelijk geen leven... 😊).

Succes!

Jeroen Bos

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

Hoofdstuk 1: Welvaart

1.1 Productie, toegevoegde waarde en inkomen

1

- a** Andere voorbeelden van producten die door de broodfabriek moeten worden ingekocht zijn: verpakkingsmateriaal, energie (gas/elektra) en water.
- b** Voorbeelden van diensten die door de broodfabriek worden ingekocht zijn: verzekeringen, diensten van een accountant, diensten van een belastingadviseur, beveiliging.
- c** We meten de productiewaarde van een bedrijf in euro's en niet in aantallen producten, omdat producten kunnen verschillen in waarde. Als je in euro's de verschillende producten onder een noemer brengt, kun je wel de waarde berekenen van alle geproduceerde producten.
- d** De supermarkt koopt de producten voor een lagere prijs in dan de prijs waarvoor de supermarkt producten verkoopt en voegt daardoor waarde toe (verkoopwaarde – inkoopwaarde).

2 De toegevoegde waarde is gelijk aan de omzet min de inkopen van producten en diensten. In formule: toegevoegde waarde = omzet – de kosten van inkopen van producten en diensten. Het verschil is dus de inkopen van producten en diensten.

3

- a** Inkoopwaarde verkochte producten van 2024 = 75% van € 49,9 miljard = $0,75\% \times € 49,9 \text{ miljard} = € 37,43 \text{ miljard}$.
- b** Waarde van de ingekochte diensten in 2024 = 4% van € 49,9 miljard = $0,04 \times € 49,9 \text{ miljard} = € 1,996 \text{ miljard}$.
- c** Toegevoegde waarde = omzet – inkoopwaarde = € 49,9 miljard – € 37,43 miljard – € 1,996 miljard = € 10,474 miljard.

4

- a** afschrijvingen
- b** afschrijving
- c** primair inkomen
- d** netto toegevoegde waarde

5

- a** Bruto toegevoegde waarde = omzet – inkopen = € 450.000 – € 250.000 = € 200.000
- b** Bij het berekenen van de waarde van de productie van de meubelmakerij reken je de ingekochte materialen niet mee omdat de ingekochte materialen tot de toegevoegde waarde van een ander bedrijf behoren.
- c** Netto toegevoegde waarde = bruto toegevoegde waarde – afschrijvingen = € 200.000 – € 25.000 = € 175.000. De netto toegevoegde waarde bestaat uit de volgende componenten: loon € 100.000, pacht/huur € 15.000, rente € 10.000 en winst € 50.000 (= € 175.000 totaal).
- d** De toegevoegde waarde bestaat naast winst ook uit loon, pacht/huur en rente. In formule:
Netto toegevoegde waarde = loon + pacht/huur + rente + winst.
Bruto toegevoegde waarde = loon + pacht/huur + rente + winst + afschrijvingen.

Uitwerking in schema:

bruto toegevoegde waarde € 450.000 – € 250.000 = € 200.000				
afschrijvingen € 25.000	netto toegevoegde waarde = primair inkomen € 200.000 – € 25.000 = € 175.000			
	loon € 100.000	pacht/huur € 15.000	rente € 10.000	winst € 50.000

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

6

a Primaire inkomen = loon (voor arbeid) + pacht/huur (voor natuur) + rente (voor kapitaal) + winst (voor ondernemerschap).

Primaire inkomen = € 54.000 + € 12.000 + € 2.400 + € 38.000 = € 106.400.

b Het is geen onderdeel van de netto toegevoegde waarde, omdat het bedrag van de afschrijvingen niet uitgekeerd wordt aan de bezitters van de productiefactoren. Afschrijvingen blijven in de onderneming en worden gebruikt om versleten kapitaalgoederen te vervangen.

c Netto toegevoegde waarde = primair inkomen = € 106.400.

d Bruto toegevoegde waarde = netto toegevoegde waarde + afschrijvingen = € 106.400 + € 5.000 = € 111.400.

Uitwerking in schema:

bruto toegevoegde waarde € 111.400				
afschrijvingen € 5.000	netto toegevoegde waarde = primair inkomen € 106.400			
	loon € 54.000	pacht/huur € 12.000	rente € 2.400	winst € 38.000

7

a Onjuist, om de toegevoegde waarde te berekenen moet je de inkoopwaarde van de omzet aftrekken.

b Juist, er is afgesproken om de toegevoegde waarde van de overheid gelijk te stellen aan de salarissen van iedereen die bij de overheid werkt.

c Juist, alle toegevoegde waardes bij elkaar bepalen het bruto binnenlands product.

d Onjuist, bij het bbp worden de afschrijvingen wel meegerekend.

8

a Bij het aannemen van 2.000 extra agenten nemen de uitgaven aan loon voor de overheid toe. De netto toegevoegde waarde van de overheid neemt hierdoor toe.

b Je weet niet wat de loonkosten zijn van een extra politieagent.

c De producten van de overheid zijn collectieve goederen: je kunt er geen individuele prijs voor vragen omdat deze producten voor iedereen in het land worden gemaakt en iedereen er gebruik van kan maken.

d Dan is er sprake van een quasi-collectief goed. Voor de diensten van de overheid is dan een prijs te berekenen voor degene die er gebruik van wil maken.

9

a Bruto binnenlands product (bbp) = productie van bedrijven + productie van overheid.

Bruto binnenlands product (bbp) = € 570 miljard + € 130 miljard = € 700 miljard.

b Netto binnenlands product (nbp) = bruto binnenlands product – afschrijvingen.

Netto binnenlands product (nbp) = € 700 miljard – € 50 miljard = € 650 miljard.

c Winst = netto binnenlands product – loon – pacht/huur – rente.

Winst = € 650 miljard – € 480 miljard – € 30 miljard – € 60 miljard = € 80 miljard.

d Bruto binnenlands product (bbp) = € 480 + € 30 + € 60 + € 80 + € 50 (afschrijvingen) = € 700 miljard.

e

Bruto toegevoegde bedrijven € 570 miljard		Bruto toegevoegde waarde overheid € 130 miljard		
Bruto toegevoegde waarde = bruto binnenlands product € 700 miljard				
Afschrijvingen € 50 miljard	Netto toegevoegde waarde = netto binnenlands product € 650 miljard			
	Loon € 480 miljard	Pacht/huur € 30 miljard	Rente € 60 miljard	Winst € 80 miljard

10**a**

	Primair inkomen	Overdrachtsinkomen	Secundair inkomen
Loon voor belasting en premies	X		
Studiefinanciering			X
Rente	X		
Werkloosheidsuitkering		X	X
Huurtoeslag		X	X

b De secundaire inkomens zijn toegenomen. Bijstandsuitkeringen worden tot het secundair inkomen gerekend en niet tot het primair inkomen. Let op: mensen krijgen vaak een bijstandsuitkering omdat ze geen werk meer hebben. Dan daalt dus hun inkomen en daalt zowel primair als secundair inkomen. In deze opgave wordt daar echter niet naar gevraagd.

c Op een krappe arbeidsmarkt is er veel vraag naar personeel en is de hoeveelheid beschikbare arbeid ten opzichte daarvan beperkt. Je zou dan verwachten dat er veel mensen aan het werk kunnen gaan en er dus minder mensen werkloos zijn en een uitkering krijgen.

11

a € 2.000 + € 150 = € 2.150.

b € 2.150 – € 433 + € 200 = € 1.917

c Het secundair inkomen neemt met € 2.150 – € 1.917 = € 233 af.

Dit is € 233 ÷ € 2.150 × 100% = 10,84% lager dan het bruto-inkomen.

12

a toename van de primaire en secundaire inkomens

b afname van secundaire inkomens

c afname van secundaire inkomen

d toename van secundaire inkomens

Integratieopdracht

13**a**

	In % v.d. omzet	In miljoenen €	Berekening
Omzet	100	€ 1.900 miljoen	
Inkoop schoenen	58	€ 1.102 miljoen	= 0,58 × € 1.900 miljoen
Inkoop diensten van andere bedrijven	5	€ 95 miljoen	= 0,05 × € 1.900 miljoen
Loonkosten	16	€ 304 miljoen	= 0,16 × € 1.900 miljoen
Huurkosten	10	€ 190 miljoen	= 0,10 × € 1.900 miljoen
Afschrijvingen	3	€ 57 miljoen	= 0,03 × € 1.900 miljoen
Rentekosten	3	€ 57 miljoen	= 0,03 × € 1.900 miljoen
Resultaat (winst/verlies)	5	€ 95 miljoen	= 0,05 × € 1.900 miljoen (zie b)

b Resultaat schoenenzaken 2024 = omzet – inkopen – loonkosten – huurkosten – afschrijvingen – rentekosten = 100% – 58% – 5% – 16% – 10% – 3% – 3% = 5% van de omzet. Winst schoenenzaken 2024 = 0,05 × € 1.900 miljoen = € 95 miljoen.

c Loon + huur + rente + winst/verlies = 16% + 10% + 3% + 5% = 34%.
34% × € 1.900 miljoen = € 646 miljoen

d De gemiddelde winst per schoenenzaak in 2024 = totale winst van alle schoenenzaken ÷ aantal schoenenzaken. De gemiddelde winst per schoenenzaak in 2024 = € 95 miljoen ÷ 825 = € 115.151,52.

Herhalingsopdrachten

1

a Alle bedragen zijn gegeven in miljoen euro.

Sector	Omzet	Inkopen (inclusief diensten van derden)	Bruto toegevoegde waarde	Berekening
Agrarische bedrijven	€ 250	€ 100	€ 150	= € 250 – € 100
Industriële bedrijven	€ 1.250	€ 400	€ 850	= € 1.250 – € 400
Dienstverlenende bedrijven	€ 1.500	€ 500	€ 1.000	= € 1.500 – € 500
Totaal	€ 3.000	€ 1.000	€ 2.000	= € 3.000 – € 1.000

b Bij het berekenen van de toegevoegde waarde worden deze diensten bij de inkopen gerekend, omdat dit diensten zijn die het bedrijf van andere bedrijven ('derden') afneemt en dat zijn inkopen. Het is toegevoegde waarde van een ander bedrijf.

c Als de industriële bedrijven meer diensten inkopen van andere bedrijven, maar hun omzet hetzelfde blijft, verandert de toegevoegde waarde van het land niet. De toegevoegde waarde van de industriële bedrijven neemt af, maar van de dienstverlenende bedrijven neemt de toegevoegde waarde met hetzelfde bedrag toe.

2

a De bijdrage aan het bbp van alle bedrijven = toegevoegde waarde van alle bedrijven = omzet – inkopen (inclusief diensten van derden) = € 3.000 miljoen – € 1.000 miljoen = € 2.000 miljoen.

b Als de bijdrage van de overheid aan het bbp 20% bedraagt, is de bijdrage van bedrijven aan het bbp = 80%. Bijdrage van bedrijven aan het bbp = € 2.000 miljoen = 80%.

1% = € 2 miljard ÷ 80 = € 25 miljoen.

Bruto binnenlands product = 100% = € 25 miljoen × 100 = € 2.500 miljoen = € 2,5 miljard.

Primaire inkomen = netto binnenlands product = bruto binnenlands product – afschrijvingen = € 2.500 miljoen – € 180 miljoen = € 2.320 miljoen (= € 2,32 miljard).

c Primaire inkomen = loon + pacht + rente + winst.

€ 2.320 miljoen = loon + € 240 miljoen.

Loon = € 2.320 miljoen – € 240 miljoen = € 2.080 miljoen.

3

a Het bbp in een land kun je berekenen door de bruto toegevoegde waarde (productie) van bedrijven en de overheid op te tellen. Het bbp in een land kun je ook berekenen door de primaire inkomens en de afschrijvingen op te tellen.

b De productie van de overheid kun je niet op dezelfde manier berekenen als de waarde van de productie van de bedrijven omdat de overheid geen producten tegen marktprijzen verkoopt. De productie van de overheid wordt daarom gelijkgesteld aan de loonbetalingen van de overheid.

4

a Als minder uitkeringsgerechtigden langdurig uitkeringsafhankelijk zijn, dan betekent dat dat meer mensen in verhouding sneller weer aan het werk komen en geen uitkering meer hebben. Dat leidt tot een stijging van het primair inkomen.

b Een uitkering wordt tot het overdrachtsinkomen gerekend omdat er geen tegenprestatie wordt verwacht in de vorm van het beschikbaar stellen van productiefactoren.

Verrijkingsopdrachten

1

a De toegevoegde waarde van een kapsalon bereken je door van de omzet van de kapperszaak de inkopen en de diensten van derden af te trekken. In formule:
Toegevoegde waarde = omzet – inkopen en diensten van derden.

b Een kapperszaak kan de toegevoegde waarde vergroten als het aantal klanten hetzelfde blijft. Dit kan, door de kwaliteit van de behandeling te vergroten of meer extra producten aan te bieden (bijvoorbeeld: haarlak, haarverf, conditioner verkopen), waardoor aan de klant een hogere prijs gevraagd kan worden. Of de behandeling uit te breiden met andere diensten (bijvoorbeeld: hoofdmassage, visagie, nagelstudio) waarvoor de klanten extra moeten betalen.

c Het is voor een klant van een kapsalon niet goed mogelijk om de toegevoegde waarde van een bezoek aan de kapper te bepalen omdat de klant wel de prijs van het bezoek aan de kapper kent, maar niet weet wat de waarde van de inkopen van de kapsalon is geweest en daarom kan de klant de toegevoegde waarde niet vaststellen.

d Het bruto binnenlands product (bbp) van Nederland neemt toe als bedrijven in Nederland de kwaliteit van de producten en diensten verhogen, omdat bedrijven dan voor hun producten hogere prijzen kunnen vragen. De toegevoegde waarde van bedrijven neemt toe en daarmee ook het bruto binnenlands product (bbp). Deze redenering is echter alleen correct als de omzet sneller stijgt dan de inkoopwaarde.

2

a Uit het antwoord moet blijken dat mensen met een hoog (primair) inkomen meer kunnen beleggen dan mensen met een laag (primair) inkomen, zodat het inkomen uit vermogen overwegend toevalt aan mensen met een hoog (primair) inkomen.

b Uit het antwoord moet blijken dat het bedrag van de (betaalde) directe belastingen en sociale premies gelijk kan zijn aan het bedrag van de (ontvangen) sociale uitkeringen.

c Groter. Voorbeelden van een juiste toelichting zijn:

- 1 Een toelichting waaruit blijkt dat het secundaire inkomen van de hoogste inkomensgroep slechts 5 keer zo groot is als het secundaire inkomen van de laagste inkomensgroep.
- 2 Een toelichting waaruit blijkt dat het secundaire inkomen van de lagere inkomensgroepen hoger is dan hun primaire inkomen, terwijl het secundaire inkomen van de hoogste inkomensgroep lager is dan het primaire inkomen van die groep.

1.2 Hoe groot is de welvaart?

14

- a** economische groei
- b** bbp per capita
- c** reële economische groei, volume groei
- d** economische krimp

15

- a** Als je kijkt naar de hoogte van het bbp heeft land B de hoogste welvaart. Land A heeft een bbp van € 60 miljard. Land B heeft een bbp van € 500 miljard. Land B heeft het hoogste bbp. € 500 miljard > € 60 miljard.
- b** Als je kijkt naar de hoogte van het bbp per capita (per inwoner) heeft land A de hoogste welvaart. In land A is het bbp per capita = € 30.000 (€ 60 miljard ÷ 2 miljoen). In Land B is het bbp per capita = € 25.000 (€ 500 miljard ÷ 20 miljoen). Land A heeft het hoogste bbp per capita (= per hoofd van de bevolking).

16

- a** De conclusie over het bbp van Nederland in 2024 is dat het bbp reëel groeit met 1,0% en in 2025 met 1,3%.
- b** Als consumenten, bedrijven en overheid meer goederen en diensten nodig hebben, dan moet er ook meer geproduceerd worden. Een toename van de vraag leidt dan tot meer productie en dus een hoger bbp.
- c** Het nominaal bbp kan stijgen doordat goederen duurder worden (inflatie). De stijging van de prijzen leidt niet tot extra productie. Als je het bbp corrigeert voor de prijsstijging (reëel bbp) dan kun je zien of de productie daadwerkelijk is toegenomen.
- d** Omdat de prijzen van goederen bijna altijd wat stijgen (inflatie) zal het nominaal bbp meestal sterker stijgen dan het reëel bbp.

17

- a** Onjuist, de personele inkomensverdeling geeft aan hoe de inkomens verdeeld zijn over de verschillende (groepen van) consumenten.
- b** Juist, ook als het bbp per capita hoog is, kan er sprake zijn van een ongelijke verdeling van inkomens.
- c** Onjuist, bij een hoog reëel bbp kan de personele inkomensverdeling ook gelijkjer worden. Het ligt er helemaal aan waar het geld verdiend wordt en welke maatregelen de overheid neemt die eventueel zorgen voor een grotere gelijkheid.

18

- a** Zie tabel hieronder. Het bbp per hoofd van de bevolking voor de twee inkomensklassen (hoog en laag inkomen) wordt berekend met de formule: bbp per hoofd van de bevolking (of per capita) = $\text{bbp} \div \text{aantal inwoners}$.
- b** Het hoge inkomen is 11 keer groter dan het lage inkomen. Berekening: $\text{hoge inkomen} \div \text{lage inkomen} = € 110.000 \div € 10.000 = 11$.

		Inkomensverdeling	
	Land	Hoog inkomen	Laag inkomen
Bbp	€ 2.000.000	€ 1.100.000	€ 900.000
Aantal inwoners	100	10	90
Bbp per hoofd	€ 20.000	= € 1.100.000 ÷ 10 = € 110.000	= € 900.000 ÷ 90 = € 10.000
Bbp na 10% groei	= 1,1 × € 2.000.000 = € 2.200.000	= 60% van € 200.000 = € 120.000 Bbp = € 1.100.000 + € 120.000 = € 1.220.000	= 40% van € 200.000 = € 80.000 Bbp = € 900.000 + € 80.000 = € 980.000
Bbp per hoofd na 10% groei	= € 2.200.000 ÷ 100 = € 22.000	= € 1.220.000 ÷ 10 = € 122.000	= € 980.000 ÷ 90 = € 10.889

c Zie tabel. Eerst wordt de groei van het bbp berekend: $\text{bbp na 10\% groei} = 1,1 \times € 2.000.000 = € 2.200.000$. Dit is een groei van $€ 2.200.000 - € 2.000.000 = € 200.000$.

Deze bbp-groei van € 200.000 splitsen in 60% en 40% ($€ 120.000 + € 80.000$) en optellen bij het oorspronkelijke bbp van de hoge en lage inkomens.

d Het hoge inkomen is 11,2 keer groter dan het lage inkomen. Berekening: $\text{hoge inkomen} \div \text{lage inkomen} = € 122.000 \div € 10.889 = 11,2$. Zie ook de tabel voor de berekening.

e Ondanks een stijging van het bbp per hoofd van de bevolking kun je twijfels hebben over de toename van de welvaart, omdat de inkomensverschillen zijn toegenomen van factor 11 naar 11,2. In verhouding is de welvaartstijging maar bij een beperkte groep terechtgekomen, de hogere inkomens.

19

a Primair inkomen. Het gaat over het bbp per capita. Er staat niets vermeld over beschikbaar of secundair inkomen.

b In 2010 was het indexcijfer 100. In 2024 was het indexcijfer 115. Het bbp per hoofd is dus gestegen met 15%.

c Het bbp per hoofd in de EU is sterker gestegen dan het bbp per hoofd in Nederland. Let op: dit wil niet zeggen dat het bbp per hoofd in de EU hoger is dan het bbp per hoofd in Nederland, want je weet niets over de uitgangssituatie.

20

a Een aantal voorbeelden van economische activiteiten die de ene keer wel en de andere keer niet tot het bbp gerekend worden zijn:

- Doe-het-zelf klussen die je zelf uitvoert, reken je niet tot de productie (zelf schilderen, behangen, schoonmaken, ...) maar uitbesteden hiervan wel (laten schilderen, behangen, schoonmaken, ...).
- sporten vs. profsporters
- iemand een lift geven vs. taxi, bus- of treinrit
- een bijbaantje waarvoor je wit vs. zwart betaald wordt.

b Als een klusbedrijf reparaties uitvoert, rekenen we dat wel tot de productie, omdat de betaling voor de klus wordt geregistreerd en omdat het klusbedrijf een rekening stuurt.

c Als een handige klusser zijn buurman helpt met schilderwerk en zich hiervoor laat betalen, rekenen we dit tot productie als de klusser de betaling opgeeft aan de Belastingdienst. Doet de klusser dat niet en verzwijgt hij de inkomsten voor de fiscus, dan wordt het niet tot de productie gerekend.

d De informele economie wordt ook wel de verborgen economie genoemd, omdat de economische activiteiten die in de informele economie plaatsvinden niet worden geregistreerd en daarom niet zichtbaar zijn in allerlei statistieken.

21

a De inkomsten van zwart werken worden niet opgegeven. De omvang van die inkomsten zullen dus altijd een schatting zijn.

b Het inhuren van een oppas of een tuinman is makkelijk te regelen. Het gaat (in geld en grootte) om beperkte werkzaamheden. Als de werkzaamheden complexer en groter worden, dan is het lastiger om werkzaamheden zwart te laten verrichten.

c Voor degene die zijn huis laat verbouwen:

Voordeel: het is meestal goedkoper.

Nadeel: je weet niet of iemand deskundig is en je kunt niemand aanspreken als er fouten zijn gemaakt. Ook is zwart werk strafbaar.

Voor degene die het huis verbouwt:

Voordeel: omdat er geen belasting wordt afgedragen blijft er uiteindelijk meer geld over.

Nadeel: als de verbouwer tijdens de werkzaamheden een ongeluk krijgt, is hij/zij niet verzekerd. Zwart werken is ook strafbaar.

d Iemand die zwart werkt, betaalt geen premie. Het stelsel van sociale zekerheid is zo bedacht dat iedereen meebetaalt voor iedereen. Het is dus gebaseerd op solidariteit. Door zwart te werken onttrek je je aan het systeem.

22

a Deze activiteiten horen tot de informele productie.

b 0,5% van het bbp was gelijk aan € 4,5 miljard.

Het bbp bedroeg: $\text{€ } 4,5 \text{ miljard} \div 0,5 \times 100 = \text{€ } 900 \text{ miljard}$.

c De handel is waarschijnlijk hoger. Want de handel die wordt doorgevoerd naar het buitenland wordt niet meegeteld.

d Iedereen weet dat er sprake is van illegale handel. Het CBS doet met deze metingen een poging om in kaart te brengen hoe groot die handel is. De politiek en instellingen die de genoemde handel moeten beperken hebben zo een iets beter zicht op de grootte van de handel.

e Voorbeelden van antwoorden:

- zwart werken kan leiden tot slechtere arbeidsomstandigheden. Men is bij zwart werken niet verzekerd voor arbeidsongelukken en is niet verzekerd bij ziekte.
- zwart werken kan mogelijke banden met criminaliteit vergroten, omdat zwart geld niet zomaar uitgegeven kan worden in grote bedragen.
- zwart werken komt vaker voor in kwetsbare groepen werknemers die weinig alternatieven hebben, het kan zorgen voor grotere sociale ongelijkheid.

23

a Economen noemen de uitstoot van fijnstof en CO₂ een extern effect, omdat het een gevolg is van de productie dat niet in de prijs is opgenomen. Een producent maakt een product en het gaat hem om de productie van dat product en niet om bijkomende gevolgen van die productie. De uitstoot van fijnstof en CO₂ wordt daarom door de producent ook niet in de kosten van de productie meegerekend.

b De overheid kan de uitstoot van fijnstof en CO₂ door bedrijven tegengaan door de bedrijven die schadelijke stoffen uitstoten te belasten met een extra heffing. De hogere kosten van de producenten maken de producten duurder. Hierdoor wordt de vraag en daarmee ook de vervuiling afgeremd. Ook kan de overheid extra regelgeving opleggen.

c Hier zijn meerdere antwoorden mogelijk. Voorbeelden van een goed antwoord:

Eens: De stelling 'De uitstoot van fijnstof en CO₂ beperken kost banen' klopt, omdat producenten door de hogere kosten en de lagere vraag minder gaan produceren. Minder productie kan banen kosten.

Oneens: De stelling 'De uitstoot van fijnstof en CO₂ beperken kost banen' klopt niet, omdat producenten verplicht worden te innoveren en te investeren in energiebesparing. Deze innovatie en investeringen kunnen extra banen opleveren.

24

a Economen houden geen rekening met externe effecten bij het berekenen van het bbp, omdat het lastig is om externe effecten in geld uit te drukken.

b Prijzen van Chinese producten zijn zo laag omdat Chinese bedrijven zonder kosten kunnen vervuilen.

Of: De kosten om de vervuiling tegen te gaan worden niet gedragen door de ondernemingen en worden dus niet doorberekend in de prijzen.

c De ontwikkeling van de welvaart in China heeft een dubbele bodem. Door de groei van het bbp stijgt de welvaart in enge zin. Deze welvaart gaat echter ten koste van het milieu en de volksgezondheid door de toenemende vervuiling. Als we welvaart in brede zin (groen bbp) bekijken wordt de welvaart aangetast.

25

a Eigen voorbeeld. Bijvoorbeeld: Het inleveren van frisdrankflessen bij de supermarkt. Oud papier in de papierbak gooien.

b Eigen voorbeeld. Bijvoorbeeld: Een sloopbedrijf sloopt aluminium uit een oude auto, dat vervolgens wordt omgesmolten en gebruikt om nieuw aluminium te maken.

c Bij lineaire productie worden grondstoffen gebruikt voor productie. De eindproducten die daarmee worden gemaakt, worden door consumenten gebruikt, wat er aan afval overblijft wordt vernietigd. Bij een circulaire economie wordt al het afval hergebruikt voor nieuwe producten.

d Groen bbp = bbp – waarde van de schade aan het milieu (extern effect) + de waarde van verbetering aan het milieu.

Door de productie wordt het bbp verhoogd. Doordat de productie circulair is, kunnen de resten van het eindproduct weer opnieuw gebruikt worden. De schade aan het milieu wordt dus beperkt. Let op: het groen bbp stijgt dus alleen wanneer de waarde van de toename van het bbp hoger is dan de waarde van de schade aan het bbp.

e Door statiegeld worden meer flesjes ingeleverd. Daardoor is er minder zwerfafval, waardoor de kosten van het opruimen/schoonmaken voor de maatschappij dalen.

26

a Continenten met een heel hoge HDI zijn: Noord-Amerika, Europa en Australië. Het continent met een lage HDI is: Afrika.

b Armoede betekent ook slecht onderwijs, slechte gezondheidszorg en weinig invloed op besluiten die in de wereld genomen worden.

c Agency: beschermen van degenen die opkomen voor de arme mensen. Accountability: aanspreken van degenen die verantwoordelijk zijn voor armoede: overheden, bedrijven en internationale organisaties.

d Voorbeelden van onrecht zichtbaar maken aan de wereld door rapporten, persberichten, lobby, acties en campagnes.

27

a De genoemde landen zijn ontwikkelde landen. De CO₂ van deze landen is hoog en daarom scoren ze lager op de HSDI.

b Er wordt zowel gekeken naar de ontwikkeling van een land (HDI) als naar duurzaamheid (groen bbp).

28

Vijf argumenten waarom het bbp per hoofd van de bevolking als welvaartsmaatstaf tekortschiet, zijn:

1. Het bbp meet hoeveel er wordt verdiend in een land, maar er wordt geen rekening gehouden met eventuele inflatie. Het reële bbp per capita (per hoofd) is een betere maatstaf. Dan wordt er rekening gehouden met inflatie én met het aantal inwoners in een land.
2. Het bbp zegt niets over de (inkomens)verdeling van de welvaart. Bij een ongelijke verdeling ontvangen de rijken meer van de economische groei dan de armen.
3. Het is vrij willekeurig wat je tot het bbp rekent. De informele economie wordt bijvoorbeeld niet meegenomen in de berekening, terwijl die wel kan bijdragen aan de welvaart.

4. Het bbp houdt geen rekening met externe effecten zoals vervuiling, milieuschade en het leefmilieu.
5. Het bbp meet alleen de welvaart in enge zin. Welvaart in brede zin neemt ook zaken als gezondheid, zelfontplooiing en geluk in beschouwing.

Integratieopdracht

29

- a** De productie vindt plaats in Nederland, dus wordt de productiewaarde meegenomen in het Nederlandse bbp.
- b** Voorbeelden van een juist argument zijn:
- Het (nominale) bbp is niet gecorrigeerd voor bevolkingsgroei/bevolkingsaantallen.
 - Het (nominale) bbp geeft geen informatie over de welvaartsbijdrage van de informele economie.
- c** Toename bbp (nominaal)
 2014: 2,8%, inflatie 2014: $(107,6 - 104,9) \div 104,9 \times 100\% = 2,6\%$
 Reële economische groei
 $102,8 \div 102,6 \times 100 = 100,19$ dus 0,2%
 Hier mag je ook de berekening $102,8 - 102,6 = 0,2\%$ toepassen.

Herhalingsopdrachten

1

- a** De nominale groei van het bbp in 2025 is $\text{€ 770 miljard} - \text{€ 700 miljard} = \text{€ 70 miljard}$. In procenten is dat: $(\text{nieuw} - \text{oud}) \div \text{oud} \times 100\% = (770 - 700) \div 700 \times 100\% = 10\%$
- b** De reële groei van het bbp in 2025 bij een nominale groei van 10% en 5% inflatie wordt berekend met: $\text{RIC} = \text{NIC} \div \text{PIC} \times 100$
 Indexcijfer van de reële groei $= 110 \div 105 \times 100 = 104,8$
 Reële groei van het bbp in 2025 $= 104,8 - 100 = 4,8\%$
- c** De volumegroei van het bbp in miljarden euro's is 4,8% van € 700 miljard = $0,048 \times \text{€ 700 miljard} = \text{€ 33,6 miljard}$.

Uitwerking in tabelvorm:

	2024	2025
BBP	€ 700 miljard	€ 770 miljard
Aantal inwoners	20 miljoen	20 miljoen
Inflatie	3%	5%
Nominale groei	–	10%
Reële groei	–	4,8%
Volumegroei	–	€ 33,6 miljard

2

- a** Bbp in 2026 = bbp in 2026 + 5% = $1,05 \times \text{€ 400 miljard} = \text{€ 420 miljard}$.
 Bevolking in 2026 = bevolking in 2015 + 1% = $1,01 \times 10 \text{ miljoen} = 10,1 \text{ miljoen}$ mensen.
 Bbp per hoofd in 2026 = bbp in 2026 ÷ bevolking in 2026 = $\text{€ 420 miljard} \div 10,1 \text{ miljoen} = \text{€ 41.584,16}$.
- b** Als het inkomen van één miljoen inwoners met het hoogste inkomen in 2026 met gemiddeld met 8% is toegenomen, kun je concluderen dat inkomensongelijkheid in het land in 2026 ten opzichte van 2025 toegenomen is. De toename van het inkomen van de rijkste één miljoen inwoners (8%) is meer dan de toename van het gemiddelde (5%) van alle inwoners. Voor 9,1 miljoen inwoners is het inkomen met minder dan het gemiddelde toegenomen. De inkomensverschillen zijn groter geworden.

c De stelling 'Als het bbp per hoofd reëel is gestegen dan is de welvaart van alle inwoners in het land ook gestegen' is meestal niet juist. De reële stijging van bbp is een maatstaf voor de gemiddelde stijging van de welvaart in het land. Voor sommige inwoners zal de welvaart meer en voor andere inwoners minder dan het gemiddelde toenemen. De gemiddelde stijging zegt niets over de verdeling ervan over de hoge en lage inkomens.

3

Activiteit	Formele economie	Informele economie
Vakkenvullen in de supermarkt	x	
Jonge spelertjes voetbalclub in je wijk trainen		x
Collecteren voor stichting KIKA		x
Werken als uitzendkracht in een verzorgingshuis	x	
In een callcenter telefoonabonnementen verkopen	x	
Zwart werken bij een bloemenkweker		x

4

a De uitstoot van CO₂ door een elektriciteitscentrale noemen economen een negatief extern effect, omdat de uitstoot van CO₂ een effect is bij de productie dat niet in de kostprijs van elektriciteit is opgenomen. We spreken van een negatief extern effect, als een extern effect van productie een negatieve invloed heeft op mens of milieu.

b Als de elektriciteitscentrale extra investeringen doet om de uitstoot van CO₂ te beperken, heeft dat een negatief effect op de welvaart in enge zin. Door de investering zullen de kosten van de stroomproductie toenemen. Dit is nadelig voor de welvaart in enge zin, omdat prijzen van elektriciteit stijgen. Op iets langere termijn gaat de investering waarschijnlijk geld opleveren en wordt de productie wellicht efficiënter. Dan neemt de welvaart in enge zin weer toe. Als de elektriciteitscentrale extra investeringen doet om de uitstoot van CO₂ te beperken, heeft dat een positief effect op de welvaart in brede zin. De uitstoot van CO₂ zal afnemen en dit heeft een positief effect op mens en milieu.

c De tuin is aangelegd om het kantoorgebouw te verfraaien. Dat ook anderen dan de gebruikers van het kantoorpand van de tuin kunnen genieten is een positief neveneffect.

5

a De economische groei van Peru is in vergelijking met andere Latijns-Amerikaanse landen hoog.

b De economische groei in Peru is hoog, omdat het land een open economisch beleid heeft en veel buitenlandse investeerders heeft aangetrokken. Deze investeerders hebben gezorgd voor meer productie in Peru, wat heeft geleid tot meer inkomen en dus een hoger bbp.

c De HDI-ranking van Peru is tussen 2008 en 2023 gestegen van 0,707 tot 0,794. De HDI van Peru scoort daarmee hoger en dat wijst erop dat de welvaart van Peru in brede zin is gestegen.

Verrijdingsopdracht

1

a Voorbeelden van juiste argumenten zijn: Het nominale bbp per hoofd van de bevolking

- zegt niets over de verdeling van het inkomen over de inwoners.
- zegt niets over de koopkracht van het inkomen.
- zegt niets over de welvaart in ruime zin.
- zegt niets over de informele economie.

- b** Een voorbeeld van een juiste benadering is:
- nominale groei bbp $\approx$ reële groei + inflatie = $48,2\% + 40,8\% = 89,0\%$
 - indexcijfer bevolkingsomvang: $1.342 \div 1.264 \times 100 = 106,2$
 - de nominale groei per hoofd van de bevolking was ongeveer $189,0 \div 106,2 \times 100 = 78,0\%$

Conclusie: een stijging van circa 80%, dus bijna een verdubbeling.

Of:

Een voorbeeld van een juiste exacte berekening is:

- indexcijfer nominaal bbp: $148,2 \times 140,8 \div 100 = 208,7$
- indexcijfer bevolkingsomvang: $1.342 \div 1.264 \times 100 = 106,2$
- $208,7 \div 106,2 \times 100 = 196,5$

Conclusie: een stijging van 96,5% / dus bijna een verdubbeling.

c Invoerrechten zijn belastingen die je moet betalen als je goederen of grondstoffen importeert (invoert) uit andere landen.

d De huidige prijs is $100\% + 120\% = 220\%$ van de nieuwe prijs.
 $(100 - 220) \div 220 \times 100\% = -54,5\%$; dus 54,5% goedkoper.

1.3 De economische kringloop

30

a De samenhang tussen productie, inkomen en bestedingen wordt een kringloop genoemd, omdat door de productie van goederen en diensten inkomen wordt verdiend. Het inkomen wordt besteed aan goederen en diensten die weer geproduceerd worden. Deze productie levert weer inkomen op enzovoort. Er is sprake van een kring die gesloten is.

b Gezinnen gebruiken het inkomen dat ze van bedrijven ontvangen voor consumptie, sparen en voor het betalen van belastingen.

c O staat voor overheidsbestedingen, dat zijn de uitgaven van de overheid. B staat voor belastingen, dat zijn de inkomsten van de overheid. Als je de inkomsten van de uitgaven afhaalt, dan heb je het saldo van de begroting van de overheid.

d De overheid koopt goederen en diensten van bedrijven. De geldstroom gaat dus de andere kant op.

31

a Als gezinnen geld sparen, dan zetten ze dat op een spaarrekening bij een bank. Het geld gaat dus van gezinnen naar financiële instellingen.

b Als bedrijven investeren, dan lenen ze hiervoor vaak geld bij de bank. De geldstroom loopt dus van financiële instellingen naar bedrijven.

c Gezinnen stellen productiefactoren beschikbaar aan bedrijven, zodat bedrijven kunnen produceren. Ze krijgen hiervoor een beloning: primair inkomen. Dit geld gaat dus van bedrijven naar gezinnen.

32

a De sectoren die goederen en diensten bij de sector bedrijven kopen zijn: sector gezinnen (C), sector overheid (O) en sector buitenland (E).

b Twee voorbeelden van aankopen door de sector gezinnen: aanschaf van duurzame consumptiegoederen, kopen van levensmiddelen.

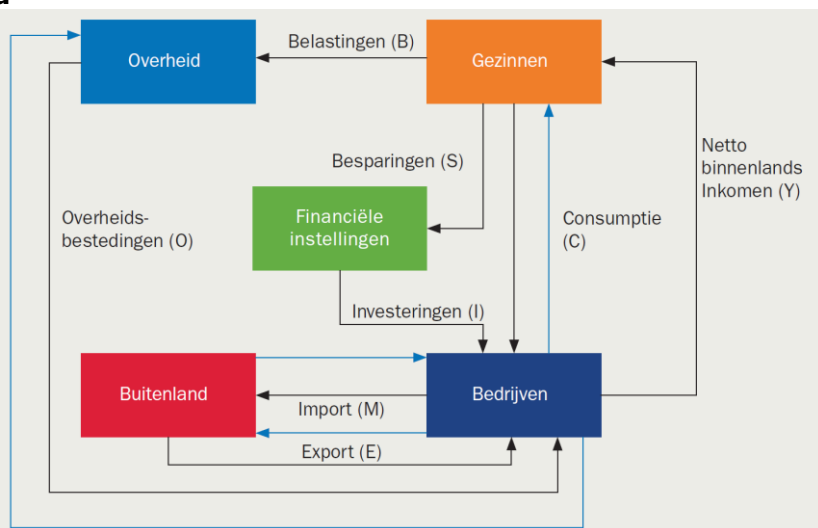
Twee voorbeelden van aankopen door de sector overheid: aanleg van wegen/dijken, onderwijs dat uitbesteed wordt. NB. Omdat de overheid niet zelf produceert, betreft het hier alle aankopen die de overheid bij bedrijven doet.

Twee voorbeelden van aankopen door de sector buitenland: bedrijven uit het buitenland die grondstoffen, halffabricaten, machines of consumptiegoederen kopen van Nederland.

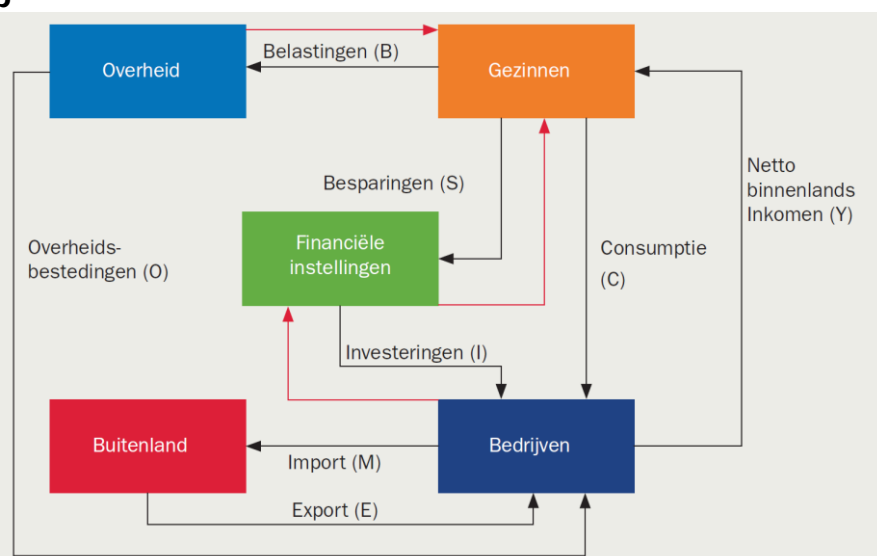
c In de kringloop zie je niet terug dat bedrijven ook aan elkaar goederen en diensten verkopen, omdat je in de kringloop kijkt naar alle bedrijven samen. Inkoop van het ene bedrijf is tegelijkertijd verkoop van een ander bedrijf. Onderlinge leveringen zie je daarom niet terug in het totaal. Ze vallen tegen elkaar weg.

33

a

b

Overheid naar gezinnen (belastingen). Gezinnen naar financiële instellingen (besparingen). Financiële instellingen naar bedrijven (dit zijn leningen voor investeringen).

34

a

	Ja	Nee
Aankopen van producten door consumenten	x	
Ontvangst van een werkloosheidsuitkering		x
Een consument koopt een product in het buitenland		x
Kopen van een kassasysteem door een supermarkt		x
Loon van ambtenaren		x

b

Import wordt gezien als 'een besteding die weglekt naar een andere economie', omdat import leidt tot aankopen in het buitenland. Deze besteding kan niet meer in de 'eigen' economie (bij de binnenlandse bedrijven) worden gedaan. Het geld van de besteding lekt dus weg naar het buitenland.

c

Ja, de kringloop bevat ook de geldstroom van de aankopen van gezinnen van in het buitenland geproduceerde goederen en diensten. In de geldstroom van gezinnen naar bedrijven (C) zitten ook de betalingen die de gezinnen doen voor goederen en diensten uit het buitenland (M). Gezinnen betalen voor de goederen en diensten die binnenlandse bedrijven in het buitenland gekocht hebben.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

35

- a** $Y = C + S + B = 200 + 30 + 30 = 260.$
b Het saldo van de sector overheid $= B - O = 30 - 20 = 10$
c Het saldo van de particuliere sector $= S - I = 30 - 30 = 0$

36

- a** 1^e identiteit: $Y = C + B + S$
 $500 = 350 + 70 + 80$; klopt.
 2^e identiteit: $Y = C + I + O + E - M$
 $500 = 350 + 60 + 75 + 290 - 275$; klopt.
 3^e identiteit: $(B - O) + (S - I) = (E - M)$
 $(70 - 75) + (80 - 60) = (290 - 275)$; klopt.
b Een tekort of overschot van de binnenlandse sectoren kan worden berekend met:
 $(B - O) + (S - I)$
 Overheidssector $(B - O) = (70 - 75) = -5$,
 Particuliere sector $(S - I) = (80 - 60) = +20$
 Binnenlandse sectoren overschot van $+20$ en $-5 = +15$.

c Dat de sector buitenland een overschot van $+15$ heeft, betekent dat: export $>$ import. Per saldo wordt er aan het buitenland verdiend. Er wordt meer aan het buitenland verkocht, dan in het buitenland gekocht. Vanuit het perspectief van het buitenland betekent dit dat het buitenland meer moet betalen dan het ontvangt.

d Een positief saldo van de sector buitenland betekent voor de Nederlandse economie een overschot ($E > M$) en dat is gunstig voor de Nederlandse economie. Er wordt meer verkocht aan het buitenland dan gekocht in het buitenland. Productie en inkomen zijn daardoor in Nederland hoger.

37

- a** De gevolgen van een stijging van de import van 275 naar 300, zijn:
 $Y = C + I + O + E - M$
 $Y_{oud} = 350 + 60 + 75 + 290 - 275 = 500$
 $Y_{nieuw} = 350 + 60 + 75 + 290 - 300 = 475$
 Y daalt met 25. Gezinnen verdienen minder en zullen bij gelijkblijvende consumptie en belasting minder kunnen sparen.
 $Y = C + B + S$
 $S = Y - C - B = 475 - 350 - 70 = 55$
 S daalt van 80 naar 55, S daalt met 25.
b Bij een stijging van de import met 25 blijft de derde identiteit $(B - O) + (S - I) = (E - M)$ gelden en wordt: $(70 - 75) + (55 - 60) = (290 - 300)$. Het saldo overheid blijft -5 . Het saldo particuliere sector wordt negatief (-5). Het saldo buitenland ook (-10).

38

- a** Methode 1:
 Bruto toegevoegde waarde bedrijven = omzet – diensten van derden – inkoopwaarde
 $= 545 - 110 = 435$
 Bruto toegevoegde waarde overheid = overheidslonen = 60
 $Bbp = \text{bruto toegevoegde waarde bedrijven} + \text{bruto toegevoegde waarde overheid}$
 $= 435 + 60 = 495$ miljard euro.
b Methode 2:
 $Bbp = \text{totale saldo primaire inkomens (loon + rente + pacht + winst) + afschrijvingen}$
 $= 60 + 300 + 100 + 35 = 495$ miljard euro
c Methode 3:
 $C + I + O + E - M + \text{afschrijvingen}$
 $305 + 30 + 100 + 210 - 185 + 35 = 495$ miljard euro

39

- a** Methode 3, de bestedingsmethode. De genoemde categorieën consumptie, investeringen, overheidsbestedingen, invoer en uitvoer zijn de categorieën van de finale bestedingen.
b In alle jaren nam de invoer meer toe dan de uitvoer. De sector buitenland had op basis van deze cijfers een negatieve invloed op het bbp.

40

a Import: $250 + 29 + 139 + 415 - 460 = 373$ miljard euro.

b Van overheid naar financiële instellingen. Uit de verklaring moet blijken dat de belastingen hoger zijn dan de overheidsbestedingen (zodat er een uitgaande geldstroom is).

c Stijging nationaal inkomen: $15 + 10 + 0 + 25 - 5 = 45$ miljard euro.

d Een antwoord waaruit blijkt dat een hogere export tot een hoger nationaal product/inkomen leidt, waardoor de bestedingen toenemen, hetgeen weer leidt tot een hoger nationaal product/inkomen.

e Mogelijke antwoorden:

- een pijl van overheid naar gezinnen. Een toelichting waaruit blijkt dat de gezinnen uitkeringen krijgen van de overheid.
- een pijl van overheid naar buitenland. Een toelichting waaruit blijkt dat overheidsbestedingen ook in het buitenland kunnen worden gedaan.
- een pijl van overheid naar bedrijven. Een toelichting waaruit blijkt dat bedrijven subsidies krijgen van de overheid.

Herhalingsopdrachten

1

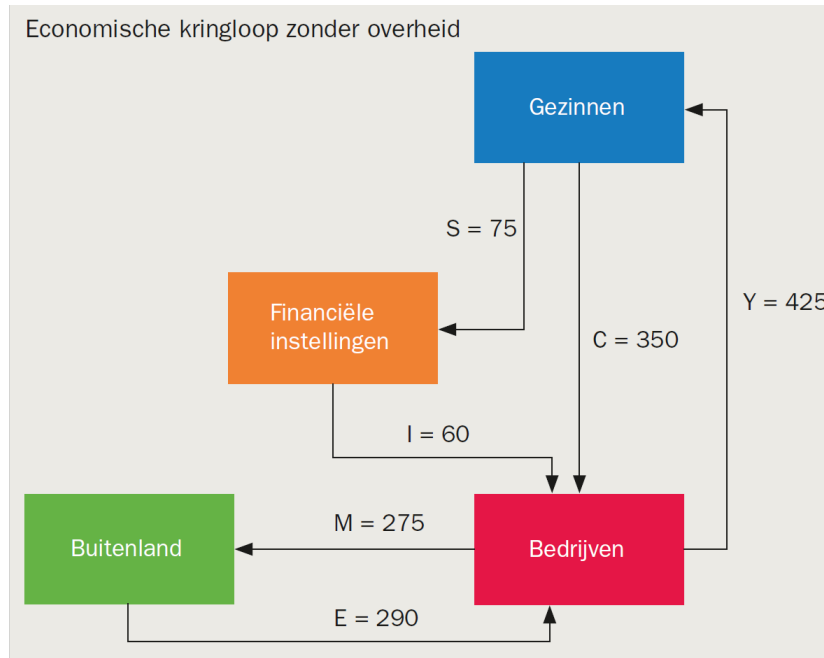
a Voor de productie krijg je een beloning in de vorm van inkomen (je ruilt bijvoorbeeld arbeid voor inkomen). Met dit inkomen kun je geld besteden aan producten of diensten die gemaakt moeten worden. Dat zorgt weer voor productie. En zo gaat de kringloop door.

b Gezinnen kunnen met hun inkomen (Y) geld uitgeven aan consumptiegoederen (C), moeten belasting betalen (B) en kunnen de rest sparen (S).

c De investeringen in het kringloopmodel lopen van de financiële instellingen naar de bedrijven. De gedachte hierachter is dat bedrijven geld lenen van financiële instellingen.

2

A

b Besparingen van gezinnen (S) in formule: $S = Y - C$. NB: er is geen overheid dus geen B.

$S = € 425 \text{ miljard} - € 350 \text{ miljard} = € 75 \text{ miljard}$.

3

a Het saldo van de overheidssector = $(B - O) = 125 - 150 = - € 25$ miljard.

b Het saldo van de sector buitenland = $(E - M) = 200 - 215 = - € 15$ miljard.

c Het netto binnenlands inkomen = loon (bedrijven) + loon (overheid) + huur, pacht, rente, winst. Het netto binnenlands inkomen = $360 + 60 + 90 = € 510$ miljard.

d Het nationaal spaaroverschot of -tekort = het saldo van de sector buitenland = $(E - M)$.

Het saldo van de sector buitenland = $(E - M) = 200 - 215 = - € 15$ miljard.

Nationaal spaartekort = € 15 miljard.

Of: Het nationaal spaaroverschot of -tekort = $(S - I) + (B - O)$.

$S = Y - C - B = 510 - 325 - 125 = € 60$ miljard. Saldo van de particuliere sector = $(S - I) = 60 - 50 = € 10$ miljard. Saldo overheidssector = $- € 25$ miljard.

Nationaal spaarsaldo = $10 - 25 = - € 15$ miljard (tekort).

4

a Om het bbp te berekenen mis je, naast de overheid in dit model, ook de afschrijvingen. Je kunt daarom het bbp met deze gegevens niet berekenen.

b Twee andere manieren om het bbp te berekenen zijn: (1) de totale productie (toegevoegde waarde) van bedrijven en de overheid bij elkaar optellen; en (2) alle primaire inkomens (loon, pacht/huur, rente en winst) en de afschrijvingen bij elkaar optellen.

Verrijkingsoopdracht

1

a Overheidstekort = Overheidsuitgaven (O) – Belastingontvangsten (B)

pijl 2 – pijl 3 = $820 - 770 = 50$ miljard euro

In % van bbp (Y): $50 \div 1.730 \times 100\% = 2,89\%$ ($>1,6\%$)

b Een hoger overheidstekort betekent dat de overheid meer bestedingen doet, en daardoor is de productie groter / het bbp hoger.

c Door de economische groei nemen de belastingontvangsten toe / dalen de overheidsuitgaven aan uitkeringen (en neemt het overheidstekort af).

d Door hogere economische groei daalt het overheidstekort en neemt de staatsschuld minder snel toe. (Hierdoor daalt de staatsschuldquote). Hogere economische groei leidt tot een stijging van het bbp. (Hierdoor daalt de staatsschuldquote.)

e Een lagere rating betekent dat beleggers tegen strengere voorwaarden / hogere rente zullen uitlenen, waardoor de rente-uitgaven van de overheid (op de staatsschuld) stijgen en de overheid meer moet lenen (bij gelijkblijvende belastinginkomsten en overige uitgaven), waardoor de staatsschuld groeit.

Of

Een lagere rating betekent lagere staatsobligatiekoersen, wat leidt tot verliezen op beleggingen van Italiaanse banken die (bij te zwakke kapitaalpositie) een beroep doen op staatssteun van de Italiaanse overheid, wat leidt tot een stijging van de staatsschuld en tot financieringstekort.

1.4 Het buitenland zorgt ook voor welvaart

41 Eigen antwoord. Kijk eventueel naar de voorbeelden in de tekst.

42

a Duitsland en België.

b Het Verenigd Koninkrijk is uit de Europese Unie gestapt (Brexit). Handel van ons land met dit land is hierdoor complexer geworden. Het is waarschijnlijk dat op termijn de handel zal afnemen.

c Nederland importeert onder andere auto's uit Duitsland en exporteert bloemen en groenten naar Duitsland.

43

a/b

Vijf belangrijkste importproducten	Vijf belangrijkste exportproducten
1 Machines en apparaten	1 Machines en apparaten
2 Fabricaten	2 Fabricaten
3 Minerale brandstoffen	3 Minerale brandstoffen
4 Chemische producten	4 Chemische producten
5 Voeding en dranken	5 Voeding en dranken

c Veel goederen die in Nederland worden geïmporteerd worden doorgevoerd naar andere landen. Nederland heeft een open economie, waardoor je kunt zeggen dat veel producten die in Nederland worden geïmporteerd ook weer snel worden geëxporteerd.

44

a Hier is sprake van kapitaalexport. Het geld gaat van Nederland naar Zwitserland.

b Dit is kapitaalexport. Het geld gaat van Nederland naar Spanje.

c Inkomend geld is 83, uitgaand geld is 80. Er komt meer binnen dan dat er uitgaat. Hier is sprake van een overschot op lopende rekening van de betalingsbalans.

d Inkomend geld $83 + 250 = 333$; uitgaand geld $80 + 260 = 340$. In totaal gaat er meer geld uit dan dat er binnenkomt. Er is dus een tekort op de betalingsbalans.

45

Een Amerikaanse toerist boekt een hotelkamer in Amsterdam.	export van dienst
Om wat bij te verdienen gaat een middelbare scholier in de zomervakantie een paar weken werken in de winkel van een oom in Brussel.	ontvangen primair inkomen
Een Nederlands gezin betaalt elke maand € 500 aan hun zoon die in de Verenigde Staten studeert.	betaalde inkomensoverdracht
Een Nederlandse scholier bestelt een online game in een Engelse webwinkel.	import van goed
Een Nederlandse huizenbezitter ontvangt € 1.000 huur voor zijn pand in Frankrijk.	ontvangen primair inkomen

46

a Je kunt aan inkomensoverdrachten op de betalingsbalans van een land zien dat veel inwoners in het buitenland werken. Dit onderdeel is een belangrijke ingaande geldstroom op de betalingsbalans.

b Als de Nepalezen die in het buitenland werken geld overmaken naar familie in Nepal, is dit een inkomensoverdracht. Dit zie je terug op de inkomensrekening van de betalingsbalans (bij betaalde inkomensoverdrachten).

c Als Nepalese families over meer geld kunnen beschikken, zal de import van Nepal waarschijnlijk toenemen, omdat de Nepalezen niet alleen meer producten uit eigen land gaan kopen, maar ook meer producten die in het buitenland geproduceerd zijn. De import van Nepal neemt dan toe.

47

a Een goede concurrentiepositie van het Nederlandse bedrijfsleven zorgt ervoor dat er veel Nederlandse producten aan het buitenland verkocht worden. Dat leidt tot een inkomende geldstroom op de lopende rekening van de betalingsbalans. Het saldo op de betalingsbalans wordt hierdoor positief beïnvloed.

b Een positief saldo op de betalingsbalans zorgt ervoor dat er meer geld het land binnenkomt dan dat er uitgaat. Dat geld komt uiteindelijk bij de inwoners van het land terecht, doordat er bijvoorbeeld meer wordt geproduceerd. Dat is goed voor de welvaart van de inwoners van het land.

c Een hoge inflatie betekent dat het gemiddelde prijspeil in een land stijgt. Als de prijzen van de producten die in dat land gemaakt worden hoger liggen dan die in het buitenland, dan zijn Nederlandse producten duurder dan buitenlandse producten. De concurrentiepositie verslechtert dan.

d Als bedrijven in Nederland minder belasting betalen dan bijvoorbeeld bedrijven in Duitsland, dan kunnen Nederlandse bedrijven hun producten goedkoper op de markt brengen dan Duitse bedrijven. De concurrentiepositie van Nederlandse bedrijven verbetert dan ten opzichte van Duitse bedrijven.

48

a digitalisering, verduurzaming en klimaatverandering

b Bijvoorbeeld op het gebied van digitalisering moeten grote investeringen worden gedaan. Door samen te werken kunnen de kosten hiervan worden gedeeld. Door samen te werken kunnen bedrijven ook de kennis die ze hebben, of moeten ontwikkelen, delen.

c Door samen te werken kunnen bedrijven de kosten voor vernieuwing delen, waardoor de prijzen niet te veel zullen stijgen. Daarnaast kunnen ze door kennis te delen ervoor zorgen dat ze koploper zijn/blijven en op die manier hun klanten optimale service bieden.

d Als de Nederlandse havens concurrerend blijven ten opzichte van het buitenland, zullen bedrijven die afhankelijk zijn van die havens Nederland een goed land vinden om zich te vestigen. Nederland trekt dan door een goede (haven)infrastructuur nieuwe bedrijven aan.

49

a Heel veel producten die wij gebruiken worden in China gemaakt, onder andere door de lage prijzen van Chinese producten. De import van die producten zorgden voor een geldstroom van de EU en de Verenigde Staten naar China. Dit leidde tot een overschot op de lopende rekening van China.

b Het nadeel was dat de VS en de EU werden geconfronteerd met een tekort op de lopende rekening ten opzichte van China. Bij de VS leidde dit tot een voortdurend tekort op de lopende rekening.

c In het artikel wordt ervan uitgegaan dat China op langere termijn meer gaat importeren. Dit kan onder andere een gevolg zijn van gestegen welvaart bij de Chinese bevolking. China koopt dan producten uit andere landen en wordt op die manier een motor voor de wereldeconomie.

Integratieopdracht

50

a Een overschot op de lopende rekening van de eurozone houdt in dat het totaal van de export van goederen, diensten, productiefactoren en ontvangen inkomstenoverdrachten van eurozone-landen groter is dan het totaal van de import van goederen, diensten, productiefactoren en betaalde inkomstenoverdrachten van eurozone landen.

b $(35 - 33) \div 33 \times 100\% = 6,06\%$

c De handel van Nederland met de andere eurolanden heeft geen invloed op het saldo van de lopende rekening van de eurozone. De export van Nederland naar bijvoorbeeld Duitsland is voor Duitsland import. Voor de eurozone als geheel vallen deze export en import tegen elkaar weg. Vergelijk het met de onderlinge leveringen van de sector bedrijven in de kringloop. Alleen handel met niet-eurolanden heeft invloed op de lopende rekening van de eurozone.

d Een overschot op de lopende rekening betekent dat er meer geld ons land binnenkomt dan er uitgaat. Dat is op zich een goed teken voor de concurrentiepositie van onze economie. Het betekent namelijk dat onze producten gewild zijn in het buitenland. Op langere termijn kunnen blijvende overschotten wel leiden tot onevenwichtigheden in de economie.

e Als Nederland als land veel exporteert, dan zorgt dat ervoor dat Nederland veel moet produceren. Voor die productie zijn mensen nodig. Er zijn dus veel mensen aan het werk, wat leidt tot minder werkloosheid.

Herhalingsopdrachten

1

a Onjuist, de betalingsbalans is een overzicht van alle transacties van een land met het buitenland.

b Onjuist, een open economie betekent dat een land veel handelt met het buitenland.

c Juist.

d Onjuist, de waarde van geïmporteerde auto's staat op de betalingsbalans. Op de betalingsbalans staan geldstromen en geen absolute aantallen.

2

Transactie	Welke deelrekening	Ingaande of uitgaande geldstroom
Nederlandse importeur koopt auto's in Engeland.	goederenrekening	uitgaand
Britse vakantieganger huurt in Nederland een auto.	dienstenrekening	ingaaand
Nederlandse consument koopt een boek in Amerikaanse webshop.	goederenrekening	uitgaand
Een Nederlander werkt in Brussel, maar woont in Nederland.	inkomensrekening	ingaaand
Nederlandse gepensioneerde laat AOW overmaken naar Spanje.	inkomensrekening	uitgaand

3

a De concurrentiepositie geeft aan in welke mate bedrijven in staat zijn om te concurreren met bedrijven in het buitenland.

b Door belasting te heffen op luchtvrachtluchten wordt het vervoeren van vracht vanuit Schiphol duurder. Hierdoor gaan bedrijven uitwijken naar andere vliegvelden.

c Het zal leiden tot minder uitgaven van buitenlandse bedrijven aan diensten (vervoer) in Nederland. Dus waarschijnlijk een verslechtering op de lopende rekening van de betalingsbalans.

d In dit geval wordt de concurrentiepositie van het Nederlandse bedrijfsleven direct beïnvloed door het heffen van belasting. De kosten (en de concurrentiepositie) van een bedrijf kunnen dus veranderen door belastingen en subsidies.

Verrijkingsopdracht

1

a Uit het antwoord moet blijken dat door de verplaatsing van laaggeschoolde/laagproductieve arbeid naar het laagelonenland de gemiddelde productiviteit van de niet-verplaatste arbeid stijgt.

b Een voorbeeld van een juist antwoord is: Een argument dat betrekking heeft op grotere controle/minder externe afhankelijkheid bij het in eigen bezit houden van dat onderdeel van het productieproces. Een toelichting waaruit blijkt dat het bedrijf uit het EU-land zo meer invloed kan uitoefenen op het laag blijven van dit deel van de productiekosten.

- c** Voorbeelden van een juist antwoord zijn:
- Een antwoord waaruit blijkt dat op korte termijn werkgelegenheid verloren gaat door verplaatsing van activiteiten, maar dat op langere termijn de verlaging van de productiekosten de concurrentiepositie van het bedrijf verbetert, zodat er meer afzet en dus ook meer productie in het EU-land zal zijn.
 - Een antwoord waaruit blijkt dat op korte termijn werkgelegenheid verloren gaat door verplaatsing van activiteiten, maar dat deze activiteiten in het lagelonenland meer werkgelegenheid en dus ook meer welvaart/koopkracht kunnen opleveren, hetgeen tot meer vraag naar (eind)producten van het bedrijf in het EU-land kan leiden.

Extra Rekenen

1

a De omvang van de ambtenarensalarissen = toegevoegde waarde van de overheid = 10,3% van € 528 miljard = $0,103 \times € 528 = € 54,38$ miljard.

b De beloning van de productiefactor arbeid kan worden berekend met de formule:
 $Y = \text{loon} + \text{pacht} + \text{rente} + \text{winst}$

$\text{Loon} = Y - \text{pacht, rente, winst}$

$\text{Loon} = € 528 \text{ miljard} - € 234,8 \text{ miljard} = € 293,2 \text{ miljard}$

c Indexcijfer bbp inclusief inflatie: $117,1 \times 1,016 \times 1,025 = 121,9479$

Reële groei = $122,2 \div 121,9479 \times 100 = 100,2067$

Reële verandering is $100,2067 - 100 = 0,2\%$.

d De omvang van het BBP van 2023 = $(€ 528 \text{ miljard} \div 122,2) \times 117,1 = € 505,964$ miljard.

2

a De bruto toegevoegde waarde van de bedrijven = omzet – inkopen grondstoffen – inkopen hulpstoffen – diensten van derden = $524 - 64 - 70 - 88 = € 302$ miljard.

b De beloning van de productiefactor arbeid door bedrijven = bruto toegevoegde waarde bedrijven.

Bruto toegevoegde waarde bedrijven = loon + pacht, rente, winst + afschrijvingen.

$\text{Loon} = \text{bruto toegevoegde waarde bedrijven} - \text{pacht, rente, winst} - \text{afschrijvingen} = 302 - 100 - 62 = € 140$ miljard.

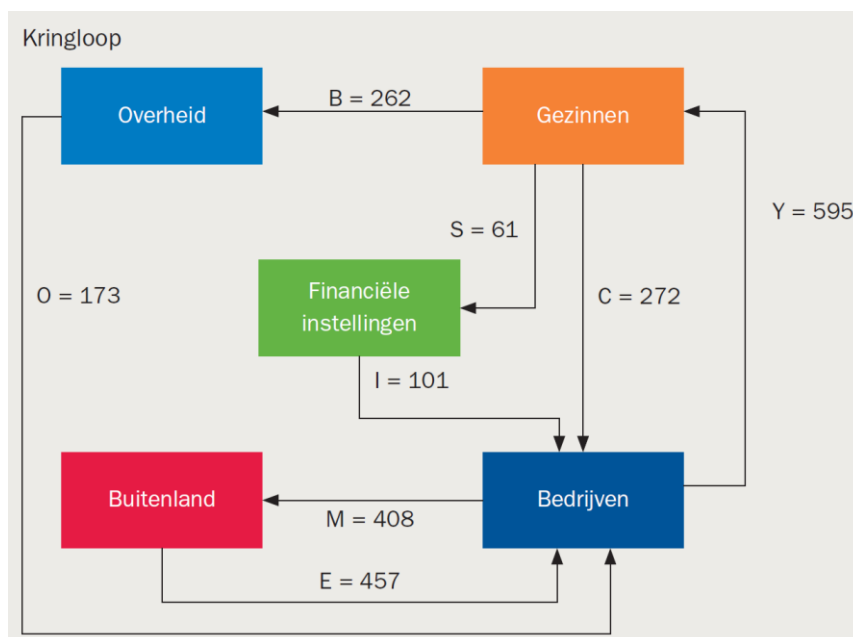
c Bruto toegevoegde waarde van de bedrijven = € 302 miljard = 80% van het BBP.

BBP van dit land = $€ 302 \text{ miljard} \div 80 \times 100 = € 377,5$ miljard.

d De totale beloning van de productiefactor arbeid = loon bedrijven + loon overheid = $140 + (377,5 - 302) = 140 + 75,5 = € 215,5$ miljard.

3

a

In de bron ontbreken in de geldkringloop de S en de E. Berekening met behulp van de identiteiten:

Identiteit: $Y = C + B + S$ $S = Y - B - C$

$S = 595 - 272 - 262 = 61$

Identiteit: $Y = C + I + O + E - M$ $E = Y - C - I - O + M$

$E = 595 - 272 - 101 - 173 + 408 = 457$

b Saldo particuliere sector = $(S - I) = (61 - 101) = -40$ (tekort)
Saldo overheidssector = $(B - O) = (262 - 173) = +89$ (overschot)
Saldo buitenland = $(E - M) = (457 - 408) = +49$ (overschot)
Controle berekening: $(S - I) + (B - O) = (E - M)$ geeft $-40 + 89 = +49$ (klopt).

4

a $(E - M) = 200 - 275 = -75$. Dit is een tekort op de lopende rekening.

b $(B - O) = 55 - 80 = -25$. Dit is het tekort van de overheid.

c $(S - I) = 20 - 70 = -50$. Dit is het tekort van de particulier sector.

d $(B - O) + (S - I) = -25 + -50 = -75$. Dit is het nationaal spaarsaldo.

Examen voorbereiding

Uit: havo eindexamen, 2024, 1e tijdvak, opgave 2, vraag 26-30

26 Nederlandse bedrijven (in de toerismebranche) verkopen producten/diensten aan het buitenland / aan buitenlandse toeristen (1p), dus het betreft voor Nederland economisch gezien export (1p).

27 (1) ingekochte hulp- en grondstoffen
(2) de overheid
(3) de ambtenarensalarissen
1p voor (1) en 1p in totaal voor (2) en (3)

28 Een voorbeeld van een juiste berekening is:
De werkgelegenheid in aantal werkzame personen is gestegen met $(761 - 703) \div 703 \times 100\% = 8,3\%$ (1p).
De werkgelegenheid in arbeidsjaren is gestegen met $(455 - 413) \div 413 \times 100\% = 10,2\%$.
De werkgelegenheid in arbeidsjaren is harder gestegen dan in personen (dus zijn mensen gemiddeld minder in deeltijd gaan werken) (1p).

Of:

$$2014: 703 \div 413 = 1,70 \text{ (1p)}$$

$$2017: 761 \div 455 = 1,67$$

De verhouding personen/arbeidsjaren is afgenomen (en dat betekent dat minder mensen in deeltijd zijn gaan werken) (1p).

29 De leefbaarheid op deze plekken komt onder druk te staan door bijvoorbeeld meer afval/geluidsoverlast/overbelasting van de wegen (1p). Dit brengt maatschappelijke kosten / kosten die niet in de prijs zijn inbegrepen met zich mee voor anderen dan de leveranciers van diensten aan de toeristen, waardoor het externe effecten zijn (1p).

30 Indien buitenlandse toeristen een lagere prijs betalen (dan Nederlanders), zullen zij sneller bereid zijn het openbaar vervoer te gebruiken (1p). Hierdoor is er minder overbelasting van het wegennet / minder vervuiling / minder drukte op bepaalde plekken, waardoor schade aan het milieu daalt (en daardoor het groen bbp kan stijgen) (1p).

Uit: havo eindexamen, 2023, 2e tijdvak, opgave 6, vraag 27 en 28

27 Hier zijn verschillende antwoorden mogelijk:

- Doordat auto's (via Deel-Kar.nl) gedeeld worden, is eigen autobezit niet langer noodzakelijk voor autogebruik en daardoor neemt het eigen autobezit af.
Consumenten die voorheen een eigen auto hadden en die toch een autorit willen maken, zullen iets meer moeite moeten doen om de deelauto / een auto van een ander te pakken, waardoor het totale autogebruik (voor een korte afstand) kan verminderen en waardoor de milieuvervuiling kan afnemen.
- Doordat auto's (via Deel-Kar.nl) gedeeld worden, is autobezit niet langer noodzakelijk voor autogebruik. Dit kan leiden tot minder autoverkoop en minder productie van auto's (waardoor er minder grondstoffen en energie nodig zijn) waardoor de milieuvervuiling kan afnemen (1p).
- Doordat auto's (via Deel-Kar.nl) gedeeld worden, is eigen autobezit niet langer noodzakelijk voor autogebruik, en
 - kunnen voormalige autobezitters meer te besteden hebben voor autogebruik (met name voor langere afstanden), en kan het totale autogebruik toenemen en kan dus ook de milieuvervuiling toenemen of
 - kunnen consumenten die voorheen geen auto hadden nu gebruikmaken van de deelauto en kan het totale autogebruik toenemen, waardoor dus ook de milieuvervuiling kan toenemen (1p).
 -

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

28 Als de omzet van Deel-kar.nl hoger is dan de inkoopkosten van Deel-Kar.nl ontstaat er toegevoegde waarde / neemt het bbp toe. (Deel-kar.nl levert een dienst waar weinig tot geen inkoopkosten bij komen kijken.)

Uit: havo eindexamen, 2014, 1e tijdvak, opgave 3, vraag 12

12

Internationale transactie	Lopende rekening	Kapitaalrekening
1 Toerisme	x	
2 Beleggingen		x
3 Goederenimport	x	
4 IMF-noodlening		x
5 Rentebetaling aan IMF	x	

Opmerking: voor elke fout 1 scorepunt in mindering brengen.

Uit: havo eindexamen 2012, 1e tijdvak opgave 2 vraag 5-10

5 Een voorbeeld van een juist antwoord is:
Het nationaal inkomen wordt gevormd door de nationale productie, wat staat voor waarde toevoegen aan ingekochte goederen en diensten. Het totaal van alle toegevoegde waarden is het nationaal product.

6 Voorbeelden van een juist antwoord zijn:

- De overheid koopt militaire vliegtuigen in het buitenland.
- De overheid betaalt salarissen aan ambassadepersoneel in het buitenland.

Opmerking: Antwoorden die betrekking hebben op overdrachtsuitgaven van de overheid niet goed rekenen.

7 Een voorbeeld van een juiste berekening is:
 $\text{belastingen} = 620 - 290 - 170 = 160$ (miljard euro) $\rightarrow$ overheidstekort is $180 - 160 = 20$ (miljard euro)

8 Uit het antwoord moet blijken dat een tekort betekent dat er een geldstroom van financiële instellingen naar overheid vereist is om dit verschil aan te vullen en de pijl dus omhoog wijst.

9 Voorbeelden van een juiste berekening zijn:
inkomende geldstromen bedrijven: $180 + 290 + 480 = 950$
uitgaande geldstromen bedrijven: $620 + 430 = 1.050$
particuliere investeringen: $1.050 - 950 = 100$
of:
inkomende geldstromen financiële instellingen: 170
uitgaande geldstromen financiële instellingen: $20 + (480 - 430) = 70$
particuliere investeringen: $170 - 70 = 100$

10 Voorbeelden van een juiste berekening zijn:
 $(\text{besparingen} - \text{investerings}) + (\text{belastingen} - \text{overheidsbestedingen}) = (S - I) + (B - O)$
 $= (170 - 100) + (160 - 180) = 50$
of:
 $\text{export} - \text{import} = (E - M) = 480 - 430 = 50$

Hoofdstuk 2 Het verdelen van de welvaart

2.1 Belasting betalen

1

a Onjuist, directe belastingen zijn belastingen die personen en bedrijven rechtstreeks aan de Belastingdienst moeten betalen.

b Juist

c Juist

d Juist

2

a Alle bedragen zijn in miljarden euro's.

Indirecte belastingen: $82,2 + 12,3 + 6,4 + 5,0 + 4,1 + 2,0 + 0,7 + 0,6 = 113,3$

$113,3 \div 425,1 \times 100\% = 31,4\%$

Directe belastingen: $97,3 + 8,0 + 6,6 + 3,6 + 1,3 = 116,8$

$116,8 \div 425,1 \times 100\% = 27,5\%$

Premies volksverzekeringen: 46,8

$46,8 \div 425,1 \times 100\% = 11,0\%$

Premies werknemersverzekeringen: 40,9

$40,9 \div 425,1 \times 100\% = 9,6\%$

Zorgpremies: 60,0

$60 \div 425,1 \times 100\% = 14,1\%$

b De overheid verdient het meest aan indirecte belastingen.

c Waarschijnlijk betaal jij het meeste aan indirecte belastingen, vooral btw. Tenzij je heel veel werkt en daarover ook veel loonbelasting en premies betaalt.

3

a Een reden waarom jongeren of studenten vaak belasting kunnen terugkrijgen, is dat ze vaak weinig werken en dat er van het loon meer belasting ingehouden is dan ze aan belasting zouden moeten betalen: als je weinig verdient hoef je (bijna) geen belasting te betalen.

b Er is geen formulier waarmee je een indirecte belasting kunt terugvragen, omdat deze belasting in de prijs van een product of dienst inbegrepen is. Je betaalt nooit te veel of te weinig indirecte belasting.

4

a degressief

b progressief

c meer

d proportioneel

5

a Bij een proportionele belastingheffing blijft het gemiddelde belastingtarief gelijk.

b Het verschil in belastingbedrag voor iemand die € 40.000 verdient via het degressieve en via het proportionele belastingsysteem is volgens tabel 1 en 2 € 5.000. Degressief betaalt deze persoon € 5.000 en bij een proportioneel systeem € 10.000. Dat is € 5.000 meer.

c Eigen mening. Vergeet niet argumenten te noemen. Voorbeeldantwoorden: Proportioneel belastingsysteem: een degressief systeem is niet eerlijk en levert de overheid minder geld op, overheidsvoorzieningen worden dan minder, proportioneel lijkt eerlijker.

Progressief belastingsysteem: rijkere kunnen lasten gemakkelijker dragen en de overheid heeft meer inkomsten, waarmee de overheid voor goede voorzieningen kan zorgen.

6

a Nederland heeft een progressief systeem. Hoe meer je verdient, des te hoger het belastingtarief en des te lager het percentage dat je overhoudt. Iemand die \$ 25.000 verdient, betaalt 15,7% belasting ($\$ 21.087 \div \$ 25.000 = 84,3\%$, dus je betaalt 15,7% belasting).

In Rusland is een proportioneel tarief: iedereen betaalt 13% belasting.

In Dubai betaalt men geen belasting.

b Met Jan Modaal wordt een werknemer bedoeld met een inkomen dat het meest voorkomt; een doorsnee inkomen. Verwar modaal niet met gemiddeld.

c Oplopende belastingschalen betekent dat als je meer verdient je ook procentueel meer belasting moet betalen.

d Jan Modaal komt er in Nederland vanwege oplopende belastingschalen-relatief goed vanaf. Jan Modaal zal in Nederland, omdat hij niet veel verdient, door de oplopende belastingschalen relatief minder belasting betalen dan de rijke(re) Nederlanders.

7

a progressief tarief

b heffingskorting

c aftrekpost

d eigenwoningforfait

e gemiddeld tarief

f marginaal tarief

8

a Stap 1: $\text{€ } 93.000 - \text{€ } 16.000 (4\% \times \text{€ } 400.000) + \text{€ } 3.000 = \text{€ } 80.000$

b Stap 2:

$\text{€ } 38.441 \times 0,3582 = \text{€ } 13.769,57$
$+ (\text{€ } 76.817 - \text{€ } 38.441) \times 0,3748 = \text{€ } 14.383,32$
$+ (\text{€ } 80.000 - \text{€ } 76.817) \times 0,4950 = \text{€ } 1.575,59$
$\text{€ } 29.728,48$

Stap 3: $\text{€ } 29.728,97 - \text{€ } 3.000 = \text{€ } 26.728,48$

c Het marginaal tarief is 49,5%. Een extra euro inkomen wordt belast in de hoogste schijf.

d $\text{€ } 26.728,48 \div \text{€ } 93.000 \times 100\% = 28,7\%$

9

a Stap 1: $\text{€ } 50.000 - \text{€ } 11.600 (4\% \times \text{€ } 290.000) + \text{€ } 2.000 = \text{€ } 40.400$

b Stap 2:

$\text{€ } 38.441 \times 0,3582 = \text{€ } 13.769,57$
$+ (\text{€ } 40.400 - \text{€ } 38.441) \times 0,3748 = \text{€ } 734,23$
$\text{€ } 14.503,80$

Stap 3: $\text{€ } 14.503,80 - \text{€ } 4.000 = \text{€ } 10.503,80$

c Het marginaal tarief is 37,48%. Een extra euro inkomen wordt belast in de hoogste schijf.

d $\text{€ } 10.503,80 \div \text{€ } 50.000 \times 100\% = 21,0\%$

e Hier is sprake van een progressief stelsel. Degene die een hoger inkomen heeft (Chelsea) betaalt een hoger gemiddeld percentage belasting (28,7%) dan degene die een lager inkomen heeft (Gaya, 21,0%).

10

a Lage inkomens hebben geen profijt van het verlengen van de eerste schijf. Hun inkomen valt immers geheel binnen de eerste schijf. Midden- en hoge inkomens hebben er wel profijt van. Zij betalen nu over een groter deel van hun inkomen een lager percentage belasting. Het stelsel wordt dus minder progressief.

b De overheid zal minder belastinginkomsten hebben, aangezien er door midden- en hoge inkomens minder belasting wordt betaald en de belastingen voor lage inkomens gelijk blijven.

c Sommige politici hadden kritiek op het advies, omdat door het verlengen van de eerste schijf mensen met een hoger inkomen hetzelfde percentage belasting gaan betalen als mensen met een lager inkomen. Dan wordt het principe van belasting heffen naar draagkracht (hoger inkomen is procentueel gezien ook meer belasting betalen) opzij geschoven.

11

a Een progressief belastingstelsel heeft tot gevolg dat inkomens genivelleerd worden, omdat dan mensen met een hoog inkomen een relatief groter deel van het inkomen aan de belastingdienst afdragen dan mensen met een laag inkomen. De verschillen tussen de netto-inkomens worden hierdoor procentueel kleiner.

b Uitkeringen zijn bedoeld voor mensen die geen of weinig inkomen hebben. Ze zorgen dus voor een herverdeling van inkomen. Omdat hogere inkomens vrijwel geen uitkeringen ontvangen zal het verschil tussen hoge en lage inkomens procentueel kleiner worden. Uitkeringen werken dus nivellerend.

c Toeslagen zijn bedoeld voor mensen die geen of weinig inkomen hebben. Ze zorgen dus voor een herverdeling van inkomen. Voor de uitkeringen moet immers betaald worden door de mensen die wel/meer inkomen hebben en belasting en premie afdragen. Toeslagen werken dus ook nivellerend.

d Bij toeslagen geeft de overheid extra inkomen aan mensen die een laag inkomen hebben. Het is dus het tegenovergestelde van belasting betalen. Soms is het inkomen van personen zo laag, dat men meer belasting terugkrijgt dan moet betalen. We spreken dan van een negatieve inkomstenbelasting.

12

a De vlaktaks komt met een proportioneel belastingtarief overeen, omdat iedereen hetzelfde percentage belasting (uniform tarief) betaalt over het inkomen.

b Politici willen vaak het belastingstelsel veranderen, omdat kiezers direct de gevolgen ondervinden van een verandering van het belastingstelsel. Ze kunnen met maatregelen die tot gevolg hebben dat kiezers minder belasting moeten betalen makkelijk stemmen winnen. Een toenemende inkomensongelijkheid kan ook een reden zijn om het belastingstelsel progressiever te maken.

c Het voorstel zal een nivellerend effect hebben op de inkomens in Amerika, omdat de hogere inkomens meer belasting gaan betalen. De procentuele verschillen in netto inkomens worden kleiner.

d De twee belangrijke nadelen van de vlaktaks in Hongarije waren:

1. De lage inkomens gingen er op achteruit.
2. De overheid liep belastinginkomsten mis.

13

a Huiseigenaren met een hogere hypotheek kunnen vaak meer van de belasting aftrekken dan huiseigenaren met een lagere hypotheek. De hypotheekrenteaftrek werkt dus denivellerend.

b Door de hypotheekrenteaftrek betalen huiseigenaren die een hypotheek hebben minder belasting. Starters op de koopmarkt hebben meestal een goedkoper huis en een lagere hypotheek. Huiseigenaren die al langer een koophuis hebben, hebben in veel gevallen een duurder huis en dus een hogere hypotheek. Zij hebben dan een grotere hypotheekrenteaftrek en betalen dus in verhouding minder belasting.

c Door de hypotheekrenteaftrek betalen huiseigenaren minder belasting. Ze hebben dus meer geld te besteden bij het kopen van een huis. Hierdoor wordt er meer voor huizen geboden en stijgt het prijspeil op de huizenmarkt.

Integratieopdracht

14

a

Bruto-inkomen		Marginaal belasting tarief	Belasting zonder heffingskort- ing	Heffings- korting	Belasting bedrag	Netto- inkomen	Gemiddelde belastingdruk
Van	Tot						
€ 0	€ 12.000	20%	€ 2.400	€ 2.400	€ 0	€ 12.000	0%
€ 12.000	€ 30.000	25%	€ 6.900	€ 2.400	€ 4.500	€ 25.500	15%
€ 30.000	€ 45.000	30%	€ 11.400	€ 2.400	€ 9.000	€ 36.000	20%
€ 45.000	€ 70.000	35%	€ 20.150	€ 2.400	€ 17.750	€ 52.250	25,4%

b

Inkomen € 52.000
 Eerste schijf € 12.000 – 20% = € 2.400
 Tweede schijf (30.000 – 12.000) € 18.000 – 25% = € 4.500
 Derde schijf (45.000 – 30.000) € 15.000 – 30% = € 4.500 +
 Vierde schijf € 7.000 35% = € 2.450 +
 € 13.850
 Heffingskorting € 2.400 –
 Te betalen belasting € 11.450
 Netto-inkomen = € 52.000 – € 11.450 = € 40.550.

c Het hoogste tarief voor deze persoon is 35%, dus is zijn marginale tarief 35%.

d

Inkomen € 52.000
 Eerste schijf € 30.000 – 20% = € 6.000
 Tweede schijf € 22.000 30% = € 6.600 +
 € 12.600
 Heffingskorting € 2.400 –
 Te betalen belasting € 10.200
 Netto-inkomen = € 52.000 – € 10.200 = € 41.800.

e De constatering dat de overheid minder belastinginkomsten zal hebben klopt omdat uit het voorbeeld blijkt dat het belastingbedrag daalt (€ 10.200 < € 11.450).

Herhalingsopdrachten

1

Directe belastingen worden rechtstreeks aan de overheid betaald en indirecte belastingen worden betaald door producten en diensten te kopen.

2

a Dat het Nederlandse belastingstelsel progressief is, betekent dat naar mate iemands inkomen hoger is, hij/zij procentueel steeds meer belasting gaat betalen.

b Als in een land iedereen hetzelfde bedrag aan belasting moet betalen, dan heeft dit land een degressief belastingstelsel, omdat iemand met een hoog inkomen evenveel belasting betaalt als iemand met een laag inkomen. Procentueel betaalt iemand met een hoog inkomen dan minder belasting dan iemand met laag inkomen. De gemiddelde belastingdruk daalt als het inkomen stijgt. Dit is het geval in een degressief belastingstelsel.

c Als een minister over zijn inkomen van € 200.000 een tarief van 25% belasting moet betalen en een conciërge 20% over een inkomen van € 30.000, is na belasting het verschil tussen de inkomens van de minister en de conciërge kleiner geworden.
Berekening: Inkomen minister na belasting = 75% van € 200.000 = $0,75 \times € 200.000 = € 150.000$. Inkomen conciërge na belasting = 80% van € 30.000 = $0,8 \times € 30.000 = € 24.000$. Verschil voor belasting was € 170.000. Na belasting is het verschil kleiner geworden, namelijk $€ 150.000 - € 24.000 = € 126.000$.

3

a Van een proportioneel belastingstelsel kun je een progressief belastingstelsel maken door het belastingtarief hoger te maken als het inkomen hoger wordt.

b

Bruto-inkomen	Belastingtarief	Heffingskorting	Belastingbedrag
€ 15.000	20%	€ 3.000	$= (0,2 \times € 15.000) - € 3.000 = € 0$
€ 30.000	20%	€ 3.000	$= (0,2 \times € 30.000) - € 3.000 = € 3.000$
€ 45.000	20%	€ 3.000	$= (0,2 \times € 45.000) - € 3.000 = € 6.000$
€ 60.000	20%	€ 3.000	$= (0,2 \times € 60.000) - € 3.000 = € 9.000$
€ 75.000	20%	€ 3.000	$= (0,2 \times € 75.000) - € 3.000 = € 12.000$

c Het marginale tarief is in dit belastingstelsel hetzelfde als het belastingtarief, omdat het belastingtarief voor alle bruto-inkomens 20% is. Het marginale tarief is het percentage belasting dat over de extra verdiensten betaald wordt. Iemand die meer gaat verdienen, moet over die extra verdiensten in dit belastingstelsel ook 20% belasting betalen.

d Gemiddeld tarief bij € 15.000 = $€ 0 \div € 15.000 \times 100\% = 0\%$

Gemiddeld tarief bij € 75.000 = $€ 12.000 \div € 75.000 \times 100\% = 16\%$

4

a Stap 1: $€ 56.000 - € 9.000 (3\% \times € 300.000) + € 800 = € 47.800$

b Stap 2:

$€ 38.441 \times 0,3582 = € 13.769,57$
$+ (€ 47.800 - € 38.441) \times 0,3748 = € 3.507,75$
$€ 17.277,32$

Stap 3: $€ 17.277,32 - € 3.400 = € 13.877,32$

c $€ 13.877,32 \div € 56.000 \times 100\% = 24,8\%$

d Marginaal tarief is 37,48%.

5

a Een vlaktaks heeft niet tot gevolg dat inkomens genivelleerd worden, omdat iedereen hetzelfde percentage betaalt en het belastingbedrag op dezelfde manier stijgt als het bruto-inkomen.

b Ja, het is rechtvaardig als iedereen hetzelfde percentage van zijn inkomen aan belastingen betaalt, want als je meer verdient betaal je wel meer euro's maar wel hetzelfde percentage.

Of:

Nee, het is onrechtvaardig als iedereen hetzelfde percentage van zijn inkomen aan belastingen betaalt, want als je meer verdient kun je relatief ook meer belasting betalen.

c Het marginale tarief bij invoering van een vlaktaks blijft hetzelfde. Voor iedere extra verdiende euro blijf je hetzelfde belastingpercentage betalen.

d Een vlaktakstarief is gunstig voor de 'hardwerkende Nederlander', want als iemand meer gaat verdienen hoeft hij of zij over dit extra inkomen niet een hoger percentage belasting te betalen. Dit is wel het geval bij een progressief belastingtarief.

Verrijkingsopdrachten

1

a Voorbeeld met een belastingtarief van 20%

Bruto-inkomen		Belasting tarief	Belasting zonder heffingskorting	Heffings- korting	Belasting bedrag	Netto- inkomen	Gem. belasting druk
Van	Tot						
€ 0	€ 2.500	20%	$0,2 \times € 2.500$ = € 500	€ 500	€ 500 – € 500 = € 0	€ 2.500	0%
€ 2.500	€ 10.000	20%	$0,2 \times € 10.000$ = € 2.000	€ 500	€ 2.000 – € 500 = € 1.500	€ 8.500	15%

b Het belastingstelsel is nivellerend. Het verschil tussen de bruto-inkomens is maximaal € 10.000. Door de heffingskorting is het verschil tussen de netto-inkomens kleiner.

2

a Leo: € 9.000 inkomen < vrijstelling van € 10.000 dus: € 0 belasting.
Amal: $0,365 \times (€ 22.000 - € 10.000) = 0,365 \times € 12.000 = € 4.380$ belasting.
Estelle: $0,365 \times (€ 56.000 - € 10.000) = 0,365 \times € 46.000 = € 16.790$ belasting.

b Gemiddelde belastingpercentage = belastingbedrag ÷ inkomen × 100%.

Leo: $€ 0 \div € 9.000 \times 100\% = 0\%$.

Amal: $€ 4.380 \div € 22.000 \times 100\% = 19,9\%$.

Estelle: $€ 16.790 \div € 56.000 \times 100\% = 30\%$.

c Als dit stelsel uitgebreid wordt met een heffingskorting van € 10.000 heeft dit geen nivellerend effect ten opzichte van de eerste situatie, maar juist een denivellerend effect. Uit de tabel hieronder blijkt dat Estelle in het nieuwe systeem een hoger netto-inkomen heeft gekregen, terwijl Leo's inkomen gelijk gebleven is. Omdat Leo al geen belasting hoefde te betalen verandert er voor hem niets. Estelle heeft wel voordeel van de heffingskorting, daarom werkt het voor deze personen denivellerend. Het verschil tussen hoge en lage inkomens is groter geworden en dat noemen we denivellerend.

	inkomen	Belastingbedrag zonder heffingskorting	Netto-inkomen zonder heffingskorting	Belastingbedrag met heffingskorting	Netto-inkomen met heffingskorting
Leo	€ 9.000	€ 0	€ 9.000	€ 0	€ 9.000
Amal	€ 22.000	€ 4.380	€ 17.620	€ 0	€ 22.000
Estelle	€ 56.000	€ 16.790	€ 39.210	€ 6.790	€ 49.210

2.2 Verschillen in inkomens

15

1. Juist.

2. Onjuist. Als iedereen een gelijk inkomen heeft dan is de Lorenzcurve gelijk aan de 45 gradenlijn.

3. Juist.

4. Juist.

16

Als de Lorenzcurve van een land heel krom loopt of een 'diepe buik' heeft, dan zijn de inkomens in dit land ongelijk verdeeld. De inkomensverschillen tussen arm en rijk zijn dan groot.

17

a De groepen in decielen indelen in plaats van in kwintielen, levert een beter/nauwkeuriger beeld van hoe de inkomensongelijkheid in een land ontstaat (bij welke tien procent dit het sterkst is). Bij kwintielen heb je meteen 20% van de inwoners en daarmee geeft deze indeling minder scherp inzicht in de daadwerkelijke verdeling.

b De Lorenzcurve van een land met grote inkomensverschillen is zeer sterk gebogen. Hoe groter de inkomensverschillen, des te krommer het verloop van de Lorenzcurve is.

18

a Het stappenplan voor de personen in de inkomensgroep € 26.000:

Stap 1: tabel met 6 kolommen is al gegeven.

Stap 2: sorteer van arm naar rijk! € 26.000 is de vijfde inkomensgroep, daarvoor komen de inkomensgroepen: € 14.000 (× 120.000), € 16.000 (× 200.000), € 18.000 (× 240.000) en € 22.000 (× 200.000).

Stap 3: er zijn 140.000 mensen met dit inkomen. Dit is samen $140.000 \times € 26.000 = € 3.640$ miljoen.

Stap 4: % personen van het totaal = $140.000 \div 1.090.000 \times 100\% = 12,8\%$ (van de bevolking heeft een inkomen van € 26.000).

Stap 5: % inkomen van het totaal = $€ 3.640 \text{ miljoen} \div € 25.210 \text{ miljoen} \times 100\% = 14,4\%$ van het totaal.

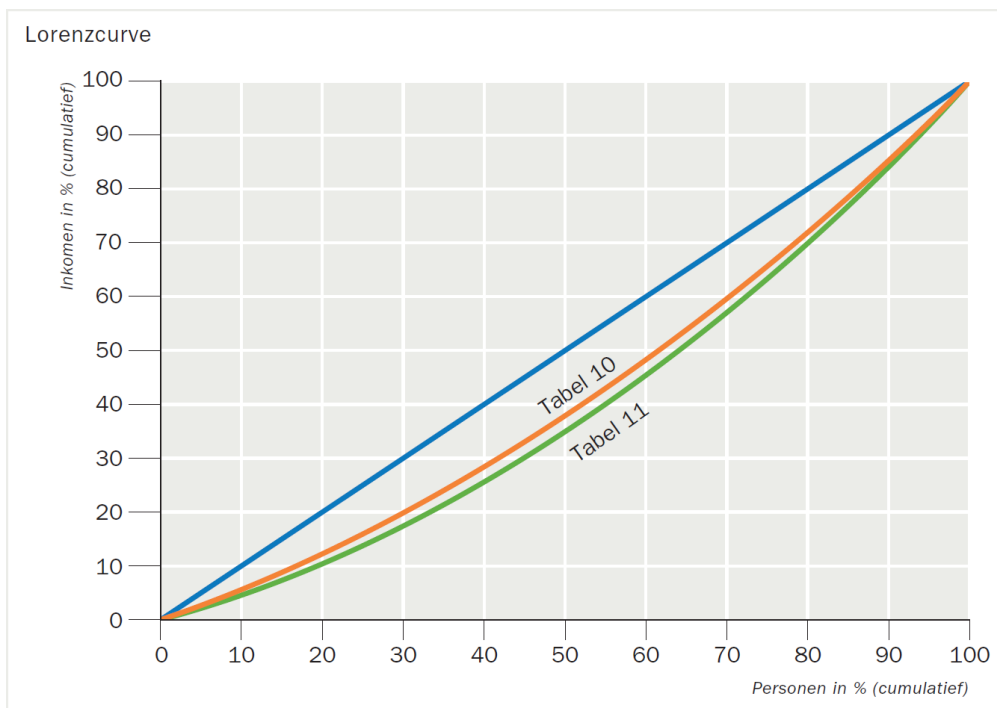
Stap 6: tel 12,8% op bij vorige opgetelde percentage; $69,6\% + 12,8\% = 82,4\%$.

Stap 7: tel 14,4% op bij vorige opgetelde percentage: $54,1\% + 14,4\% = 68,6\%$ (tussentijds niet afgerond).

b Antwoordtabel

Stap 2 Aantal personen per inkomensgroep	Stap 3 Inkomen per inkomensgroep (miljoen €)	Stap 4 % personen van het totaal	Stap 5 % inkomen van het totaal	Stap 6 Gecumuleerd % personen	Stap 7 Gecumuleerd % inkomen
120.000	1.800 miljoen	11,0	7,1	11,0	7,1
200.000	3.400 miljoen	18,3	13,4	29,4	20,5
240.000	4.560 miljoen	22,0	18,0	51,4	38,5
200.000	4.400 miljoen	18,3	17,3	69,7	55,8
140.000	3.640 miljoen	12,8	14,3	82,6	70,1
100.000	3.000 miljoen	9,2	11,8	91,7	82,0
60.000	2.400 miljoen	5,5	9,5	97,2	91,4
20.000	1.200 miljoen	1,8	4,7	99,1	96,1
8.000	720 miljoen	0,7	2,8	99,8	99,0
2.000	260 miljoen	0,2	1,0	100,0	100,0
1.090.000	25.380 miljoen	100*	100*		

*controle berekening
kleine afwijkingen mogelijk i.v.m. afronden.

c Je kunt in de grafiek zien dat de inkomensverdeling gelijkmatiger is geworden, want de grafiek van de Lorenzcurve uit de nieuwe tabel is minder diep en ligt dichterbij de diagonaal.

19

a 2,9%.

b 23%. Groep 1 tot en met 9 verdient 77% van het totale besteedbaar inkomen. De 10e groep verdient dan $100\% - 77\% = 23\%$.

c Met name de lagere inkomensgroepen hebben na belastingheffing een hoger besteedbaar inkomen in vergelijking met het bruto-inkomen. Bijvoorbeeld: de eerste twee decielgroepen hebben 8,3% van het besteedbaar inkomen. Dat is meer dan 6,6% van het bruto-inkomen. Of kijkend vanuit de rijkste groep: de tiende decielgroep verdient 23% van het besteedbaar inkomen terwijl het 26,2% van het bruto-inkomen verdient. Hogere inkomens betalen relatief meer belasting. Dat is kenmerkend voor een progressief stelsel.

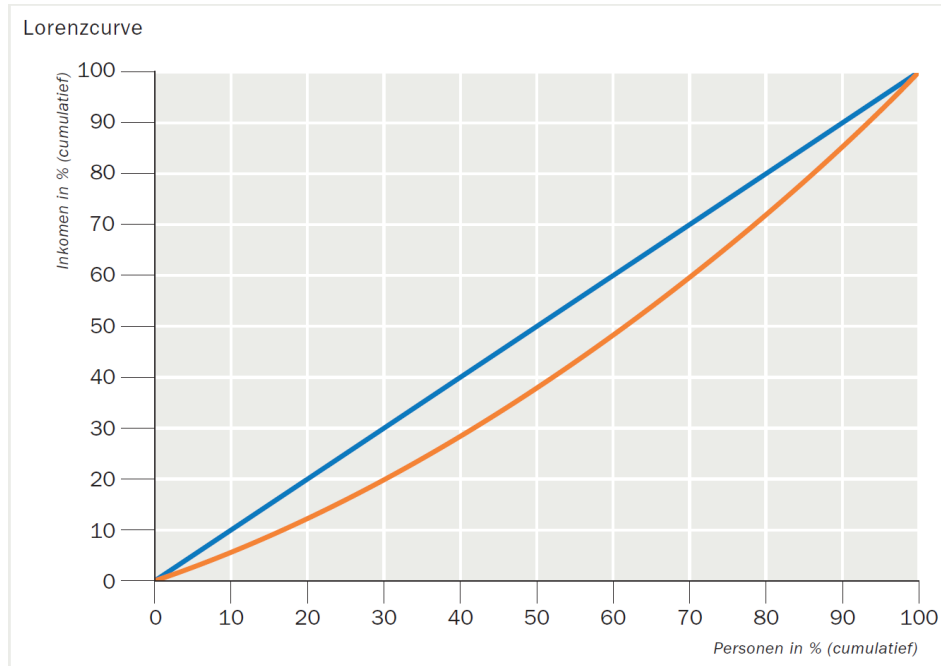
d Er is inkomensongelijkheid. De inkomensongelijkheid bij het besteedbaar inkomen (na belastingheffing) is kleiner dan bij het bruto-inkomen.

20

a

Persoon	Inkomen van laag naar hoog	Aantal personen in % van het totaal	Inkomens-aandeel in % van het totaal	Gecumuleerd % personen	Gecumuleerd % inkomen
Sade	€ 40.000	20%	11%	20%	11%
Aziz	€ 50.000	20%	13%	40%	24%
Elske	€ 65.000	20%	17%	60%	41%
Karel	€ 70.000	20%	19%	80%	60%
Elise	€ 150.000	20%	40%	100%	100%
Totaal	€ 375.000	100%	100%		

b

c Van het totale inkomen verdienen Karel en Elise samen: $100\% - 41\% = 59\%$.

21

a Een maatregel waardoor de netto-inkomens gelijkjer verdeeld kunnen worden is de hogere inkomens een hoger percentage belasting laten betalen.

Of: De lagere inkomenssubsidies en/of uitkeringen te verstrekken.

b De Lorenzcurve komt dan dichtjer bij de diagonaal te liggen.

Of: de buik van de Lorenzcurve zal minder diep zijn.

22

a Van primaire inkomens naar secundaire inkomens kom je met de formule:
Secundaire inkomens = primaire inkomens – belastingen – sociale premies + subsidies + uitkeringen.

b De Lorenzcurve voor de secundaire inkomens loopt als gevolg van ons progressieve belastingstelsel minder scheef. Hoge inkomens betalen procentueel meer belasting. Inkomensverschillen worden kleiner waardoor de Lorenzcurve minder krom wordt.

c Andere vormen van primair inkomen zijn: pacht/huur, rente en winst.

d Als het aantal arbeidskrachten voor beroepen schaars is, dan zullen deze op de arbeidsmarkt een hoger loon krijgen dan beroepen waar minder schaarste is, omdat de vraag naar deze beroepen groot is en het aanbod klein.

23

Als het percentage werklozen in deze stad ten opzichte van 2024 is gedaald, verschuift punt A in de figuur naar links: het percentage inwoners met een primair inkomen neemt toe.

24

a In Denemarken is het inkomen het minst scheef verdeeld, want daar is de buik van de Lorenzcurve het minst diep.

b Denemarken heeft het meest progressieve belastingstelsel. Bij een progressief belastingstelsel betalen de hogere inkomens relatief meer belasting. Daardoor wordt de inkomensverdeling gelijkjer en de Lorenzcurve vlakker.

c In Namibië zijn de inkomensverschillen het grootst. Conclusie is dan dat daar het opleidingsniveau laag zal zijn en dat de kans op corruptie hoog is. Mensen op belangrijke posities worden bijvoorbeeld rijk door steekpenningen.

Integratieopdracht

25

a Twee voorbeelden van vormen van inkomen die tot overig inkomen worden gerekend zijn: pacht, rente, huur, sociale uitkeringen, pensioenuitkeringen.

b Bewering 1 is niet juist. De twee decielen met het hoogste inkomen krijgen $100\% - 58,5\% = 41,5\%$ van het secundair inkomen en dat is minder dan 50%. Bewering 1 klopt dus niet.

c Bewering 2 is niet juist. Het tweede deciel ontvangt gemiddeld $0,71 \times \text{€ } 9.100 = \text{€ } 6.461$ aan overig secundair inkomen. Het tiende deciel ontvangt gemiddeld $0,15 \times \text{€ } 57.800 = \text{€ } 8.670$. Bewering 2 klopt ook niet.

d De verhouding tussen het gemiddelde inkomen van huishoudens in het negende en tiende deciel en het gemiddelde inkomen van huishoudens in het tweede en derde deciel is ten opzichte van de eerdere jaren gestegen.

Het 2^e en 3^e deciel kregen samen: $9,9\% - 0,6\% = 9,3\%$.

Het 9^e en 10^e deciel kregen samen $100\% - 58,5\% = 41,5\%$.

De verhouding wordt dan: $41,5\% \div 9,3\% = 4,5$. Dat is een stijging (was 4,4).

Herhalingsopdrachten

1

a

e 20% van het armste deel van de bevolking verdient samen 5% van het totale inkomen.

D

b

e 50% van het rijkste deel van de bevolking verdient $100 - 20\% = 80\%$.

D

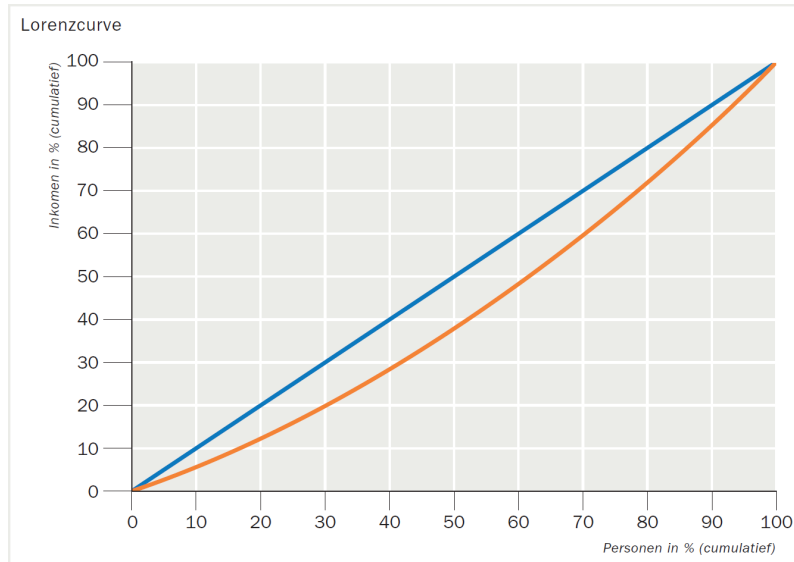
2

a

Antwoordtabel

	Personen in % van het totaal	Netto-inkomen in % van het totaal	Cumulatief % personen	Cumulatief % van het netto- inkomen
1e groep	20%	13%	20%	13%
2e groep	20%	16%	40%	29%
3e groep	20%	19%	60%	48%
4e groep	20%	21%	80%	69%
5e groep	20%	31%	100%	100%
Totaal	100%	100%		

b

c

e twee groepen met het hoogste inkomen verdienen samen: $21\% + 31\% = 52\%$ van het totale inkomen. D

: De twee groepen met het hoogste inkomen verdienen samen: $100\% - 13\% - 16\% - 19\% = 52\%$ van het totale inkomen. Of

d

een heffingskorting zal de Lorenzcurve minder scheef gaan lopen, omdat de lagere inkomens relatief meer voordeel hebben van een heffingskorting dan de hogere inkomens. De inkomensverschillen worden kleiner. Bij

e

t secundair inkomen wordt lager als het aantal werklozen in dit land stijgt, omdat het primair inkomen meer afneemt dan dat de uitkeringen stijgen. Het looninkomen dat iemand had voordat hij werkloos werd, is hoger dan de uitkering die hij krijgt. He

f

s werkloosheid stijgt, kun je over de verdeling van het inkomen in dit land niets zeggen, want je weet niet wie door de werkloosheid getroffen worden. Als bijvoorbeeld vooral mensen met een hoog inkomen werkloos worden, zullen de inkomens gelijkjer worden. Al

3

Gebeurtenis	schever	minder scheef	blijft gelijk
Door nivellering wordt de Lorenzcurve...		X	
Alle werknemers krijgen een loonsverhoging van € 500. De Lorenzcurve van het primaire inkomen wordt...		X	
De overheid verlaagt de heffingskorting. De Lorenzcurve wordt...	X		

4

Oorzaken voor verschil in primaire inkomens: een groot deel van de bevolking in India heeft alleen basisonderwijs gehad. Oorzaken voor verschil in secundaire inkomens: het belastingstelsel.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

5

Bij een progressief belastingstelsel zal het secundaire inkomen, ten opzichte van het primaire inkomen, gelijkverdeeld zijn. Immers, hogere inkomens zullen procentueel gezien meer belasting moeten betalen in een progressief belastingstelsel. De Lorenzcurve van het primaire inkomen, dus voor de belastingen, premies en subsidies, zal boller lopen dan de Lorenzcurve van het secundaire inkomen. In de bron is de Lorenzcurve van het secundaire inkomen getekend. Die van het primaire inkomen zal boller lopen, rechts van de oranje lijn in de bron.

Verrijksingsopdrachten

1

a Als de Gini-coëfficiënt gelijk is aan nul, is er een inkomensverdeling waarbij iedereen hetzelfde inkomen verdient. Dat wordt in de Lorenzcurve weergegeven door de 45-gradenlijn.

b De inkomensongelijkheid in Canada is groter dan in Nederland, want hoe groter de Gini-coëfficiënt, hoe groter de inkomensongelijkheid. Nederland heeft een Gini-coëfficiënt van 0,25, en die is kleiner dan die van Canada (0,32).

c Als land X een degressief of proportioneel belastingstelsel heeft, betalen burgers met een hoog bruto-inkomen in dat land relatief minder belasting dan in land Y met een progressief stelsel. De netto-inkomensverschillen in het land X zijn hierdoor meer dan in het land Y met het progressieve stelsel.

d Een andere verklaring voor verschillen in inkomen, kunnen de machtsverhoudingen in een land zijn. Een kleine bevolkingsgroep heeft veel macht en verdient een hoog inkomen omdat ze de banen bezetten waarmee veel geld verdiend kan worden en een grote groep heeft geen macht en heeft nauwelijks werk en inkomen.

2

a De inkomensverschillen uitgedrukt in geld blijven hetzelfde. Iedereen krijgt er hetzelfde bedrag bij, de verschillen in geld blijven dan hetzelfde.

b De relatieve inkomensverschillen worden kleiner, want als iedereen hetzelfde bedrag ontvangt, gaan de lage inkomens er relatief meer op vooruit dan de hogere inkomens.

c Belastingen verhogen: Iedereen gaat er in inkomen op vooruit en iedereen kan bijvoorbeeld naar draagkracht, via de belastingen, aan de financiering bijdragen. Of, uitkeringen verlagen: Door het basisinkomen kunnen sommige uitkeringen vervallen of verlaagd worden, omdat mensen door het basisinkomen al (gedeeltelijk) in hun levensonderhoud kunnen voorzien. De uitkeringen zijn niet meer nodig, of de Finnen kunnen met lagere uitkeringen volstaan.

d Eigen antwoord. Vergeet niet je argumenten.

2.3 Inkomensverschillen in een land

26

a Als door automatisering mensen door machines worden vervangen, veranderen de inkomenscategorieën loon en rente. Door automatisering is er minder arbeid nodig en meer kapitaal.

b Het CBS rekent niet het hele inkomen van een zelfstandige tot de inkomenscategorie winst, omdat een zelfstandige arbeid verricht in zijn eigen bedrijf. Daarom moet een deel van de winst van een zelfstandige als loon ('toegerekende loon') beschouwd worden. Als een werknemer hetzelfde werk zou doen, zou het ook tot het loon gerekend worden.

27

a Tussen mannen en vrouwen zijn er inkomensverschillen omdat mannen gemiddeld meer uren werken dan vrouwen en daarom ook meer verdienen.

b Een andere verklaring voor het verschil in inkomens tussen mannen en vrouwen met dezelfde functie kan verschil in ervaring zijn. In het geval waarin vrouwen minder uren werken, hebben ze ook minder ervaring.

28

a De schaarste aan goede profvoetballers verklaart waarom sommige profvoetballers meer verdienen dan een docent.

b Twee redenen waarom een docent een hoger inkomen kan hebben dan een profvoetballer zijn: het opleidingsniveau en de leeftijd van een docent zullen hoger zijn dan van een voetballer. Niet alle profvoetballers hebben een hoog inkomen.

c Scholen geven het meeste geld uit aan de beloning van de productiefactor arbeid, omdat in verhouding tot de andere productiefactoren arbeid de grootste productiefactor is in een school. De totale beloning van deze productiefactor is daarom ook de grootste.

29

Kenmerk	Productiefactor	Kwantitatief	Kwalitatief
Omvang van de beroepsbevolking	Arbeid	X	
Aantal zelfstandigen	Ondernemerschap	X	
Omvang van het wagenpark van alle transporteurs samen	Kapitaal	X	
Aantal vroegtijdige schoolverlaters	Arbeid	X	X
Aantal windmolens op zee	Natuur	X	
Gemiddeld opleidingsniveau	Arbeid		X
Aantal nieuwe bedrijven gestart	Ondernemerschap	X	
Aantal patentaanvragen op verbeteringen in het productieproces	Kapitaal	X	

30

a IHC kan investeren in menselijk kapitaal, door de werknemers opleidingen en trainingen te laten volgen.

b Er wordt van een investering gesproken, omdat IHC de opleiding en trainingen van de werknemers betaalt, waardoor de werknemers beter en efficiënter kunnen werken. IHC verwacht daar langere tijd profijt van te hebben.

c IHC wil investeren in menselijk kapitaal, omdat ze efficiënte en innovatieve schepen willen blijven bouwen. Daarvoor is technologische kennis noodzakelijk.

31

a De bron gaat over de productiefactor kapitaal. De hele infrastructuur voor energie is een kapitaalgoed.

b Door de krapte op het net kunnen bedrijven niet meer investeren en nieuwe manieren van productie starten waar elektriciteit voor nodig is. De kapitaalintensiteit kan hierdoor niet toenemen.

c Als in het buitenland wel wordt geïnvesteerd in productietechniek, worden producten daar moderner en wordt de buitenlandse productie efficiënter en goedkoper. In dat geval raakt Nederland achterop en verslechtert onze concurrentiepositie.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

d Als je een bedrijf wilt starten of wilt uitbreiden en je hebt geen elektriciteitsaansluiting of een aansluiting met te weinig vermogen, dan is dat frustrerend en ga je wellicht stoppen met je bedrijf.

32

a

	Fabriek 1	Fabriek 2
Aantal producten per jaar	40.000.000 stuks	45.000.000 stuks
Aantal werknemers	400	420
Arbeidskosten per werknemer per jaar	€ 25.000	€ 26.000
Aantal gewerkte uren	70.000	72.000
Arbeidsproductiviteit per werknemer	= 40.000.000 stuks ÷ 400 werknemers = 100.000 stuks per werknemer	= 45.000.000 stuks ÷ 420 werknemers = 107.143 stuks per werknemer
Arbeidskosten per reep	Totale arbeidskosten = € 25.000 × 400 werknemers = € 10 miljoen Arbeidskosten per reep = Totale arbeidskosten ÷ aantal producten = € 10 miljoen ÷ 40 miljoen = € 0,25	Totale arbeidskosten = € 26.000 × 420 werknemers = € 10,92 miljoen Arbeidskosten per reep = Totale arbeidskosten ÷ aantal producten = € 10,92 miljoen ÷ 45 miljoen = € 0,24

b Het verschil in arbeidsproductiviteit tussen fabriek 1 en 2 kan komen door beter opgeleide werknemers en/of betere machines in fabriek 2.

c De werknemers in fabriek 2 krijgen hebben een hogere arbeidsproductiviteit en dus meer loon dan de werknemers in fabriek 1, omdat ze misschien gemiddeld ouder zijn en/of beter opgeleid zijn.

33

a Om de arbeidsproductiviteit te berekenen deel je de productie door het aantal gewerkte uren:

Arbeidsproductiviteit = productie ÷ aantal gewerkte uren

Als de teller van deze breuk gelijk blijft of daalt en de noemer toeneemt, dan zal de breuk kleiner worden.

b Voorbeelden van goede antwoorden zijn: je personeel een scholing aanbieden waardoor ze hun werk beter en sneller kunnen doen of een gedeelte van het werk mechaniseren of automatiseren waardoor er minder arbeidskrachten nodig zijn om een product te maken.

c De overheid kan door maatregelen de kwaliteit van het onderwijs verbeteren. Bijvoorbeeld door te investeren in scholen en universiteiten. Ook kan de overheid door eigen R&D uitgaven of door het subsidiëren van R&D proberen innovatie van productie bevorderen.

d Als de arbeidsproductiviteit in Nederland afneemt ten opzichte van andere landen, dan is het gevolg dat de arbeidskosten per product in Nederland hoger liggen dan in het buitenland. Waarschijnlijk worden Nederlandse producten dan in verhouding duurder; je concurrentiepositie verslechtert hiermee.

34

a Bedrijven.

b De R&D-uitgaven liggen op hetzelfde niveau of iets lager dan in andere EU-landen. Ten opzichte van de VS liggen de R&D-uitgaven in ons land op een lager niveau.

c Ten opzichte van andere EU-landen is de overheidsinvloed bij R&D uitgaven in Nederland laag.

d Als je veel geld steekt in het ontwikkelen van een nieuw productieproces dat ervoor zorgt dat de productie veel sneller gaat en je bent daar als bedrijf de eerste in, dan heb je een concurrentievoordeel en zal de groei van je productie sterk kunnen toenemen.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

35

- a** Ze ondervragen consumenten en producenten door middel van enquêtes.
- b** Als regels in een samenleving duidelijk zijn en de regels ook gehandhaafd worden, dan weten bedrijven waar ze aan toe zijn als ze produceren en handelen. Ze zullen dan eerder investeren in nieuwe bedrijven en productieprocessen. Dat stimuleert de productie in een land.
- c** In een crisissituatie wordt er van de overheid verwacht dat er direct en op de juiste manier wordt ingegrepen. Als het vertrouwen is dat instituties in een land goed werken, dan zullen mensen ook het vertrouwen hebben dat op dat moment de juiste maatregelen worden getroffen.

36

- a** Een octrooi, ook wel patent genoemd, is een exclusief recht dat door een overheid wordt verleend aan een uitvinder of een bedrijf voor een bepaalde periode. Dit recht geeft de houder het exclusieve recht om een uitvinding te maken, te gebruiken, te verkopen en te exploiteren.
- b** ASML maakt als enige een bepaald soort hoogwaardige machines waarmee chips kunnen worden geproduceerd. Die machines mogen andere bedrijven door het octrooi niet namaken. Hierdoor behoudt ASML zijn afzet en kan het zelfs sterk groeien.
- c** Omdat het maken van chips *booming business* is, zijn veel bedrijven bezig met innovaties. ASML moet dus andere bedrijven voorblijven en voortdurend nieuwe producten en productieprocessen blijven ontwikkelen.

Integratieopdrachten

37

- a** Bij 'het aantal medewerkers groeit bijna even sterk mee' en 'het vinden van geschikte mensen is niet altijd makkelijk'.
- b** Bij 'automatisering van de productie' en 'nieuwe marketingtechnieken'.
- c** Bijna recht-evenredig. Het aantal werknemers groeit bijna even sterk mee, dat duidt op het feit dat het bijna recht-evenredig meegroeit.
- d** Slecht functionerend personeel presteert minder. Als je dan extra personeel aanneemt zullen de extra opbrengsten van dat personeel ten opzichte van het bestaande personeel lager zijn.
- e** In het nieuwe gebouw kunnen ze meer personeel en goederen kwijt. De ondersteunende diensten (ict, marketing) zullen wellicht niet evenveel meegroeien. Hierdoor dalen de vaste kosten per stuk.

38

Door een succesvolle innovatie zal de productiviteit **stijgen**. Als de arbeidsproductiviteit in een land stijgt dan zullen de prijzen van de producten bij gelijkblijvende lonen **dalen** of zal de winst **stijgen**. Als de lonen evenredig stijgen en dit wordt doorberekend in de productprijzen, zal de internationale concurrentiepositie van dit land **gelijkblijven**. Als de technologische kennis in een land toeneemt dan kan de arbeidsproductiviteit **stijgen**.

Uitleg:

- 1 Door een innovatie wordt er efficiënter geproduceerd en stijgt de productiviteit.
- 2 Als de arbeidsproductiviteit stijgt, produceren werknemers meer tegen dezelfde kosten. De lagere kostprijs kan doorgerekend worden in lagere verkoopprijzen.
- 3 Als de lagere kostprijs niet wordt doorgerekend in de verkoopprijs hebben bedrijven een hogere winstmarge (verkoopprijs = kostprijs + winstmarge).
- 4 De hogere lonen worden mogelijk gemaakt door de hogere productiviteit. De kostprijs per product blijft hierdoor gelijk.
- 5 Door technologische ontwikkeling verbetert de kwaliteit van het productiekapitaal. Werknemers kunnen met beter kapitaal meer produceren. Daardoor stijgt de gemiddelde productie per werknemer (= arbeidsproductiviteit).

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

Herhalingsopdrachten

1

a Als werknemers hun baan opzeggen en een eigen bedrijf beginnen, ontvangen minder mensen loon en meer mensen winst. Je krijgt dus een verschuiving van looninkomen naar winst.

b Als de burgers in een land meer gaan sparen, verandert de inkomenscategorie rente. Doordat mensen meer sparen, ontvangen ze ook meer rente.

c Als van een natuurgebied een industrieterrein gemaakt wordt, verandert de inkomenscategorie pacht. Het industrieterrein zal meer pacht opleveren dan het natuurgebied.

d Een deel van de verdiensten van een zelfstandige merkt het CBS aan als loon en een deel als winst omdat een zelfstandige een ondernemer is die winst maakt en tegelijkertijd zijn productiefactor arbeid inzet.

2 Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt

Ontwikkeling	Uitleg van het begrip	Effect op het bbp
Afname van de beroepsbevolking	De beroepsbevolking bestaat uit alle mensen tussen 15 en de 75 jaar die kunnen en willen werken. De beroepsbevolking bestaat uit werkenden en werklozen.	Als de beroepsbevolking daalt dan bestaat de kans dat er in sommige sectoren een tekort aan arbeid ontstaat. Dit kan de ontwikkeling van de productie remmen.
Meer deeltijdwerk	Met deeltijdwerk wordt bedoeld dat mensen minder dan fulltime werken. Met fulltime werken wordt in het algemeen een baan bedoeld van 36-40 uur per week (meestal vijf dagen per week).	Als mensen meer in deeltijd gaan werken, dan betekent dat dat de beschikbare hoeveelheid arbeid zal dalen en daarmee het bbp.
Werkloosheidspercentage neemt af	Het werkloosheidspercentage wordt berekend door het aantal werklozen te berekenen als percentage van de beroepsbevolking.	Een daling van het werkloosheidspercentage betekent dat er meer arbeid wordt ingezet. Het bbp neemt hierdoor toe.
Toename arbeidsparticipatie	Als je de beroepsbevolking uitdrukt als percentage van alle mensen tussen 15 en de 75 jaar in een land, dan heb je de participatiegraad uitgerekend.	Ook een toename van de arbeidsparticipatie betekent dat er meer arbeid wordt ingezet. Het bbp neemt hierdoor toe.

3

a De productiefactor die een grote rol speelt in een kenniseconomie, is de productiefactor arbeid. In een kenniseconomie worden goederen en diensten geproduceerd waar veel kennis voor nodig is. Die kennis zit vooral in mensen.

b Goed onderwijs draagt bij aan een verbetering van de kwaliteit van de productiefactor arbeid, omdat door goed onderwijs mensen beter worden opgeleid. Het aantal werkenden (kwantiteit) verandert niet.

c Als hoogopgeleide asielzoekers in Nederland asiel krijgen en aan het werk gaan, neemt de kwaliteit en de kwantiteit van de productiefactor arbeid toe. De kwaliteit neemt toe omdat het aantal hoogopgeleide mensen toeneemt. De kwantiteit neemt toe omdat het aantal mensen toeneemt.

4

a In 2022 stijgt de arbeidsproductiviteit met 1%. In 2023 is er een daling van ca 1,3%. In 2024 is de daling 0,2%. (afleesafwijkingen zijn mogelijk)
 $100 \times 1,01 \times 0,987 \times 0,992 = 98,89$. De daling bedraagt dus 1,1%.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

b Voorbeelden van goede antwoorden:

- Door een tekort aan goed geschoolde arbeidskrachten wordt de productie per werknemer per tijdseenheid minder.
- Door een tekort aan capaciteit op het elektriciteitsnet gaan hightechbedrijven naar het buitenland. Die hightechbedrijven gebruiken vaak hooggeschoolde krachten met een hoge arbeidsproductiviteit.

c Het aantal gewerkte uren steeg meer dan dat de arbeidsproductiviteit daalde. Hierdoor nam de totale productie (bbp) toe.

Verrijkingsopdrachten

1

De 'rijken' bezitten veel kapitaal waarover ze rente ontvangen. De anderen moeten het vooral van hun productiefactor arbeid hebben. Volgens Thomas Piketty is het rendement op kapitaal groter dan de groei van de economie. De bezitters van kapitaal profiteren meer van de groei van de welvaart dan de rest (productiefactor arbeid). Dat heeft tot gevolg dat de kloof tussen rijk en arm groter wordt.

2

a De top van de vergrijzing is bereikt in 2040. Na 2040 blijft de vergrijzing op een hoog constant niveau.

b Op basis van de gegevens uit de figuur kun je niet concluderen dat Nederland vergrijst, omdat een gegeven over de grootte van de totale bevolking ontbreekt. Het aantal ouderen neemt toe, maar als de totale bevolking harder toeneemt, is er geen sprake van een vergrijzing van de bevolking.

c Het verhogen van de pensioenleeftijd is noodzakelijk om de omvang van de beroepsbevolking op peil te houden, omdat de totale bevolking van Nederland gemiddeld ouder wordt. Om ervoor te zorgen dat je toch genoeg mensen hebt die werken, moet je de pensioenleeftijd verhogen. De vraag is hierbij natuurlijk wel in hoeverre onze bevolking aangroeit door geboorte en immigratie.

d Naast extra uitkeringen voor AOW en pensioen, brengt de vergrijzing ook extra zorgkosten en uitgaven voor woningen en voorzieningen met zich mee.

2.4 Verschillen in economische groei

39

- a** België en Duitsland zijn belangrijke handelspartners van Nederland. Nederland importeert veel vanuit en exporteert veel naar deze landen.
- b** Nederland exporteert bloemen, zuivelproducten, groente, brandstoffen en chemische producten naar Duitsland. Wij kopen bijvoorbeeld auto's, elektronische apparatuur en machines uit Duitsland.
- c** Een ander land koopt alleen jouw producten als die concurrerend zijn qua prijs en kwaliteit. Als dat niet het geval is, zal een ander land producten elders gaan kopen.

40

- a** Het grootste bedrag aan investeringen doet Nederland in de Verenigde Staten. Nederland investeert daar meer dan in bijvoorbeeld Duitsland of het Verenigd Koninkrijk.
- b** Nederland is de op drie na grootste ontvanger van Amerikaans kapitaal. Gezien de grootte van Nederland is dat erg veel.
- c** De investeringen van de VS in Nederland maken een groter deel uit van de Nederlandse economie dan de investeringen van Nederland in de VS in de totale economie van de VS, die veel groter is dan die van Nederland.

41

- a** De EU voert mededingingsbeleid. De EU kan ongewenst misbruik van een machtspositie tegengaan door boetes in te stellen of bedrijven te verplichten om kennis te delen of zich op te splitsen.
- b** Ontwikkelaars van AI halen allerlei van teksten van internet zonder dat daarvoor toestemming is. De auteurs en uitgevers van deze teksten willen graag dat er regelgeving komt op dit gebied.
- c** Voorbeelden: Medewerkers van een bank die moeten controleren of er sprake is van ongebruikelijke transacties van klanten worden vervangen door AI die met een algoritme de controle uitvoeren. Je wilt iets weten van een bedrijf en stelt een vraag via internet. In plaats van een medewerker, word je beantwoord door een chatbot.

42

a

	Vorm van protectionisme
1. De invoer van staal uit China wordt door de VS beperkt door het verhogen van prijzen.	Invoerheffing
2. De Europese Unie geeft wijnboeren financiële ondersteuning voor het produceren van wijn.	Subsidies
3. Er is sprake van een groot aanbod van goedkope schoenen uit Vietnam en China.	Dumping

- b** Om dumping tegen te gaan kan een land een importverbod op het product invoeren, of een invoerheffing opleggen.

43

- a** Door een hoge economische groei stijgt het nationaal inkomen en is er veel vraag naar producten. Daarom richten bedrijven uit de EU zich op de Indiase markt om producten te verkopen.
- b** Een voorbeeld van een juiste berekening is:
(percentage verandering = $(\text{nieuw} - \text{oud}) \div \text{oud} \times 100\%$)
De huidige prijs is $100\% + 120\% = 220\%$ van de nieuwe prijs.
 $(100 - 220) \div 220 \times 100\% = (-120 \div 220) \times 100\% = -54,5\%$. Dat is 54,5% goedkoper.
- c** Het afschaffen van een invoerrecht levert meestal een nadeel op voor binnenlandse producenten en zorgt voor minder inkomsten bij de overheid. Daar moet het andere land iets tegenover stellen dat juist voordeel teruggeeft. Daarover wordt onderhandeld.

44

a Dumping, Chinese producten worden tegen extreem lage prijzen aangeboden in de EU.

b Voor China is het exporteren van producten naar de VS niet meer echt lonend. De producten die ze al gemaakt hebben, willen ze toch verkopen. Dat doen ze nu tegen lage prijzen op de EU-markt.

c Eigen mening. Mogelijke argumenten:

Voor ingrijpen: Door de dumping ondervinden bedrijven uit de EU oneigenlijke concurrentie en bestaat de kans dat EU-bedrijven omvallen.

Tegen ingrijpen: Dit is werking van de markt. EU-bedrijven moeten zo sterk zijn dat ze concurrentie aan kunnen.

45

a De stelling van de auteurs is dat je niet alleen moet kijken naar de economische waarde van afgestudeerden, maar dat opleiding ook voor andere zaken van belang is, zoals het ontwikkelen van kennis en zelfontplooiing.

b Je doet een opleiding tot accountant. Doordat je je kennis vergroot en oefent met de jaarrekening van verschillende bedrijven, vergroot je je menselijk kapitaal en ga je steeds sneller en beter werken. Je arbeidsproductiviteit stijgt hierdoor.

c Eigen mening. Voorbeelden van argumenten:

Argument voor: iedereen moet de mogelijkheid hebben in een vrij land als Nederland om de studie te kiezen die bij hem of haar past.

Argument tegen: als veel mensen een opleiding kiezen voor een beroep waar geen werk in te vinden is, dan is dat zonde van het geld dat wordt besteed aan de opleiding.

46

a Mogelijke oorzaken:

Het onderhoud van de infrastructuur kost veel geld. Die infrastructuur gaat lang mee. Het is voor politici verleidelijk om op korte termijn te bezuinigen op infrastructuur, daar merk je op korte termijn niet veel van, en het geld ergens anders aan uit te geven.

Politici hebben te weinig kennis van infrastructuur en gaan ervan uit dat deze in orde is.

b Je hebt wegen, spoorwegen en vaarwegen nodig om producten te kunnen vervoeren. Nederland is een open economie met veel handel, dus is goed vervoer van levensbelang voor de Nederlandse productie.

c Daling: door het onderhoud van de infrastructuur zullen wegen, bruggen en spoorlijnen tijdelijk worden afgesloten. Hierdoor kan er minder vervoerd worden en daalt de productie.

Stijging: Het onderhoud wordt gedaan door bedrijven. De productie van die bedrijven stijgt.

47

a Door stikstofregels liggen veel bouwprojecten stil.

b De regering heeft niet tijdig maatregelen genomen om de stikstofuitstoot te beperken, terwijl ze hier eigenlijk wel toe verplicht waren.

c Doordat er nu niet gebouwd kan worden neemt de productie van bouwbedrijven en alle bedrijven die daarmee samenwerken af.

Integratieopdracht

48

a Invoerrechten of importheffingen.

b Nederland en de VS gaan minder exporteren door de heffingen. Dat leidt tot een tekort op de lopende rekening.

c De goederen uit het buitenland die Amerikaanse burgers willen kopen worden door de invoerrechten duurder. Hierdoor stijgt het gemiddeld prijspeil in de VS (inflatie). Dit noem je geïmporteerde inflatie.

d Amerikanen kunnen minder kopen doordat het prijspeil van producten stijgt. Dat leidt ook tot minder vraag naar binnenlandse producten, minder productie en als gevolg daarvan tot minder belastinginkomsten.

e De EU gaat minder producten exporteren naar de VS. Hierdoor daalt de productie binnen de EU en China. Het bbp daalt dan.

f Bij scenario 3 breekt er wereldwijd een handelsoorlog uit, waarbij alle landen elkaar importtarieven gaan opleggen waardoor de handel veel meer beperkt gaat worden. Dan daalt de wereldeconomie veel harder.

g Trump probeert met de tarieven producten uit het buitenland duurder te maken, waardoor producten uit het eigen land relatief goedkoper worden. Er wordt dan weer meer geproduceerd in de VS zelf, waardoor de productie stijgt.

Herhalingsopdrachten

1

a Een andere oorzaak voor de lage Griekse arbeidsproductiviteit kan zijn: laag opleidingsniveau van de medewerkers of beperkte kwaliteit van kapitaalgoederen.

b Drie verklaringen voor een laag bbp zijn: lage kwaliteit kapitaalgoederen, laag opleidingsniveau, weinig technologische ontwikkeling.

c De Griekse overheid moet niet bezuinigen op onderwijs. Bezuinigingen op onderwijs kunnen de kwaliteit van de productiefactor arbeid aantasten.

2

a Als Europa en de Verenigde Staten alleen met elkaar handelen, is dat protectie. Als ze onderling vrije handel toelaten, maar met andere landen niet, dan is er nog steeds sprake van protectie; men beschermt de eigen economie.

b Voorstanders van de invoerheffing zijn de Europese autoproducenten. Door de heffing worden de auto's van concurrenten van buiten de EU duurder. Of: de vakbonden. Door de heffing worden er in Europa meer auto's geproduceerd en is er meer werkgelegenheid.

c Kopers in Europa zullen voorstander zijn van afschaffing van deze heffing. Door de afschaffing van de heffing worden auto's van buiten de EU goedkoper. Er ontstaat meer concurrentie en Europese autofabrikanten worden gedwongen om de prijzen van auto's te verlagen.

d Een invoerheffing op auto's van buiten de EU maakt deze auto's relatief duurder en auto's uit de EU zelf relatief goedkoper voor inwoners in de EU. Hierdoor hebben autofabrikanten in de EU minder de neiging om te innoveren en voor lagere productiekosten te zorgen. Hierdoor kan de concurrentiepositie verslechteren omdat er niet wordt gestreefd naar een hogere arbeidsproductiviteit om de kosten op deze manier te verlagen.

3

a Het vervangen van energie opgewekt door olie en gas (fossiele energie) door energie die duurzaam wordt opgewekt.

b Er zijn wel genoeg windmolens en zonnepanelen, maar het stroomnetwerk kan de toegenomen hoeveelheid elektriciteit niet aan.

c In Nederland moeten de netbeheerders (zoals Enexis en Liander) de capaciteit van het elektriciteitsnet vergroten.

Verrijkingsopdracht

1

a De Nederlandse R&D uitgaven liggen ten opzichte van Korea en de VS relatief laag.

b Productiefactoren die verbeteren door R&D zijn:
Arbeid: door R&D wordt kennis ontwikkeld.

Kapitaal: door R&D neemt de technische kennis toe en kunnen er geavanceerde machines gemaakt worden.

Ondernemerschap: door betere R&D kunnen er inventievere ondernemers komen.

c Researchinstellingen en hoger onderwijs spelen in Nederland qua R&D uitgaven, als je het vergelijkt met andere EU-landen, een gemiddelde rol. Nederland zit net onder het gemiddelde van de EU-27.

d Beperkte R&D-uitgaven hebben op korte termijn een minder schadelijk effect dan op lange termijn. Op korte termijn beperk je je uitgaven. Op lange termijn kun je niet meer mee met de concurrentie en verlies je waarschijnlijk ook aan arbeidsproductiviteit en zullen je inkomsten gaan dalen.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

Extra Rekenen

1

a Gemiddelde belastingdruk = belastingbedrag ÷ inkomen × 100%.
€ 18.000: Gemiddelde belastingdruk C = € 4.800 ÷ € 18.000 × 100% =

26,7%

€ 36.000: Gemiddelde belastingdruk C = € 4.800 ÷ € 36.000 × 100% =

13,3%.

€ 72.000: Gemiddelde belastingdruk C = € 4.800 ÷ € 72.000 × 100% =

6,7%.

b Gemiddelde belastingdruk = belastingbedrag ÷ inkomen × 100%.

€ 18.000: Gemiddelde belastingdruk A = (€ 4.400 – € 2.000 ÷ € 18.000) ×

100% = 13,3%

c Gemiddelde belastingdruk = belastingbedrag ÷ inkomen × 100%.

€ 36.000: Gemiddelde belastingdruk B = € 10.800 ÷ € 36.000 × 100% =

30%

€ 72.000: Gemiddelde belastingdruk B = € 21.600 ÷ € 72.000 × 100% =

30%.

Conclusie: de gemiddelde belastingdruk van belastingstelsel B stijgt niet.

Alle inkomens betalen gemiddeld 30% belasting. De stijging van de gemiddelde belastingdruk is 0%.

2

a Inkomen	€ 52.000		
Eerste schijf (11.000 – 0)	€ 11.000	27,5% =	€ 3.025
	€ 41.000		

Tweede schijf (28.000 – 11.000)	€ 17.000	35% =	€ 5.950
	€ 24.000	42,5% =	€ 10.200
			€ 19.175

Heffingskorting	€ 2.007	
-----------------	---------	--

Te betalen belasting	€ 17.168
----------------------	----------

Het netto inkomen is: € 34.832

3

a Inkomen in land A door 60% van de mensen met het laagste inkomen verdiend = 6% + 9% + 20% = 35%.

b Inkomen in land B door de rijkste 40% van de bevolking verdiend = 20% + 30% = 50%.

4

a Index bbp per hoofd van de bevolking = index bbp ÷ index bevolking × 100

Index bbp per hoofd van de bevolking = 112 ÷ 103 × 100 = 108,7.

Het bbp per hoofd is met 108,7 – 100 = 8,7% toegenomen.

b Procentuele verandering van het aandeel van de primaire sector in de periode 1970 – 2025 = (nieuw – oud) ÷ oud × 100% = (5% – 20%) ÷ 20% × 100% = –75% (afname).

c Procentuele verandering van het aandeel van de tertiaire sector = (nieuw – oud) ÷ oud × 100% = (50% – 30%) ÷ 30% × 100 = 66,7% (toename).

5

a Arbeidsproductiviteit = bbp ÷ aantal werkenden = € 150 miljard ÷ 1,8 miljoen = € 83.333.

b Bijdrage van de dienstensector aan het bbp = 72% van € 150 miljard = 0,72 × € 150 miljard = € 108 miljard.

Arbeidsproductiviteit (dienstensector) = bbp (dienstensector) ÷ aantal werken (dienstensector) = € 108 miljard ÷ 1,4 miljoen = € 77.142,86.

Examen voorbereiding

Uit: havo eindexamen, 2021, 2e tijdvak, opgave 2, vraag 6-8.

6 maximumscore 2p

Een voorbeeld van een juiste uitleg is:

- Door exportsubsidies kunnen buitenlandse bedrijven staal verkopen onder de prijs op hun thuismarkt

1p

- zodat klanten op de Amerikaanse markt dit goedkopere product zullen kopen.

1p

7 maximumscore 2p

Een voorbeeld van een juiste uitleg is:

- Door importtarieven te heffen worden de importprijzen van buitenlands staal hoger, waardoor de VS minder buitenlands staal zal importeren 1p
- en waardoor de uitgaven op de lopende rekening van de VS lager zullen worden (en het tekort daalt bij een gelijkblijvende export).

1p

8 maximumscore 2p

Een voorbeeld van een juiste uitleg is:

- (Als in de VS meer wordt geïnvesteerd in technologische vernieuwingen/innovatie), zal de arbeidsproductiviteit hoger worden en als gevolg daarvan zal de internationale concurrentiepositie van de VS verbeteren. 1p

- Dit leidt tot meer export met hogere ontvangsten / minder import met lagere uitgaven. (Dit heeft een lager tekort op de lopende rekening van de VS tot gevolg.) 1p

Uit havo eindexamen, 2025, 2e tijdvak, opgave 5, vraag 21-27.

21 maximumscore 1p

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

Een positief marktsentiment, want door het aangekondigde beleid zal het consumenten- of producentenvertrouwen toenemen.

22 maximumscore 3p

- a: 5 (investeringen in infrastructuur)
b: 1 (belastingverlaging)
c: 2 (besteedbaar inkomen stijgt)
d: 6 (particuliere consumptie stijgt)
e: 3 (binnenlandse bestedingen stijgen)
f: 4 (grenzen productiecapaciteit bereikt)

23 maximumscore 2p

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Het overheidstekort leidt tot een toename van de overheidsschuld die toekomstige verplichtingen (rentelasten en aflossing) veroorzaakt. 1p
- Deze verplichtingen moeten (uiteindelijk) met toekomstige belastingontvangsten worden betaald.

1p

24 maximumscore 2p

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

- schijf 1 = $\$ 44.725 \times 0,20 = \$ 8.945$
schijf 2 = $(\$ 50.000 - \$ 44.725) \times 0,24 = \$ 1.266$
totale belasting van de schijven = $\$ 8.945 + \$ 1.266 = \$ 10.211$

1p

- totale verschuldigde belasting = $\$ 10.211 - \$ 1.350$ (heffingskorting) = $\$ 8.861$ 1p

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

25 maximumscore 3p

Een juist antwoord bevat:

- het correct berekenen van het oude en nieuwe belastingbedrag.

1p

- het correct berekenen van de gemiddelde belastingtarieven.

1p

- het correct berekenen van het verschil in procentpunten.

1p

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

- oud belastingbedrag: $\$ 40.000 \times 0,32 = \$ 12.800$

$$\$ 12.800 - \$ 1.250 = \$ 11.550$$

- nieuw belastingbedrag: $\$ 40.000 \times 0,20 = \$ 8.000$

$$\$ 8.000 - \$ 2.375 = \$ 5.625$$

1p

- oud gemiddeld belastingtarief: $\$ 11.550 \div \$ 40.000 \times 100\% = 28,9\%$

- nieuw gemiddeld belastingtarief: $\$ 5.625 \div \$ 40.000 \times 100\% = 14,1\%$

1p

- het verschil in procentpunten: $28,9\% - 14,1\% = 14,8$ procentpuntendaling.

1p

26 maximumscore 2p

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Door de verhoging van de heffingskorting betalen de lagere inkomens in verhouding minder belasting dan de hogere inkomens (waardoor de inkomensverschillen kleiner worden).

1p

- Hierdoor is er sprake van een nivellerend effect.

1p

Opmerking

Een juiste uitleg is voorwaardelijk voor de toekenning van het tweede scorepunt.

27 maximumscore 2p

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Door de belastingverlaging stijgt het besteedbaar inkomen, waardoor de effectieve vraag stijgt.

1p

- Door de stijgende vraag zal de productie gaan stijgen en neemt de vraag naar arbeid toe.

1p

Uit havo eindexamen, 2024, 1e tijdvak, opgave 1, vraag 1.

1 maximumscore 2p

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Door het bodembedrag van € 1.000 bij de loonstijging, krijgen lagere inkomens ($< 28.571 = 1.000 \div 0,035$) een procentueel hogere inkomensstijging dan 3,5%.

of

Supermarktmedewerkers hebben een relatief laag inkomen (ten opzichte van medewerkers in andere sectoren) en zij gaan er dus minimaal € 1.000 op vooruit.

1p

- En de hogere inkomens krijgen 3,5%, dus worden de (relatieve) inkomensverschillen kleiner (en dus heeft de looneis een nivellerend effect).

1p

Opmerking

Voor het toekennen van de eerste deelscore moet relatieve inkomensstijging zijn verwoord.

Uit havo eindexamen, 2024, 1e tijdvak, opgave 3, vraag 17-18.

17 *maximumscore 2p*

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Voor woningbezitters met een hoog inkomen neemt het belastingvoordeel van de hypotheekrenteaftrek af, waardoor zij meer belasting gaan betalen. 1p
- Voor lage inkomens verandert er niets waardoor de verschillen tussen lage inkomens en hoge inkomens (na belasting) kleiner worden.

1p

18 *maximumscore 2p*

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Door de tariefaanpassing wordt het financieren van een koopwoning duurder. 1p
- Hierdoor daalt de vraag naar koopwoningen (bij elke prijs) en dit leidt (bij gelijkblijvend aanbod) tot een daling van de verkoopprijs van woningen.

1p

GOED BEZIG!!!!